

Schrijven met peer response en instructie in genrekennis

DOCENTENHANDLEIDING EN
LESSEN SERIE VOOR GROEP 1-2 EN 3.

Schrijven met peer response en instructie in genrekennis

Docentenhandleiding en
lessenserie voor groep 1-2 en 3

April 2024

slo

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Mariette Hoogeveen, Jantien Dhont

Met medewerking van:

Annechien Wijnbergh

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN

1.8193.801

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Leeswijzer	5
2. Wat is schrijven in de onderbouw?	6
3. Achtergrond en aanpak	8
3.1 Naar procesgericht schrijfonderwijs	8
3.2 Schrijven met peer response	8
3.3 Instructie in genrekennis	9
3.4 Schrijflessen in fasen	10
4. Kenmerken van de lesactiviteiten	12
4.1 Structuur van de lessenserie	12
4.2 Materiaal voor begeleid werken	13
4.3 Rol van de leerkracht	14
5. Instructies groep 1-2	15
5.1 Schrijfopdracht 1: In het zwembad	15
5.2 Schrijfopdracht 2: In de stad	19
5.3 Schrijfopdracht 3: In de natuur	22
5.4 Schrijfopdracht 4: Ik spring, ik spring, ik spring in het diepe	25
5.5 Schrijfopdracht 5: Schoenen, broek, bloemen en een oesje	30
5.6 Schrijfopdracht 6: Milo Mol woont in een hol	34
6. Instructies groep 3	38
6.1 Schrijfopdracht 1: Er was eens...	38
6.2 Schrijfopdracht 2: Een oor dat echt luistert!	41
6.3 Schrijfopdracht 3: Zo verloopt het verhaal!	44
6.4 Schrijfopdracht 4: Wat heb je nodig om appelmoes te maken?	47
6.5 Schrijfopdracht 5: Hoe maak je appelmoes?	50
6.6 Schrijfopdracht 6: hoe maak je een heksenmaaltijd?	52
Literatuur	55
Bijlage 1: Format voor het ontwerpen en beschrijven van schrijfactiviteiten in de onderbouw	56
Bijlage 2: Voorbeelduitwerking fasenmodel voor groep 1-2	57
Bijlage 3: Leerlingmateriaal	60

1. Inleiding

Sinds de jaren '90 ontwikkelen we materiaal voor het leren schrijven van teksten op de basisschool (Hoogeveen, 1993; Kouwenberg & Hoogeveen, 2007; Hoogeveen & Kouwenberg, 2011, Hoogeveen, 2020). Aandacht voor schrijfonderwijs is om meerdere redenen gewenst: schrijven is de meest complexe taalvaardigheid die leerlingen moeten verwerven, een goede schrijfvaardigheid is van belang voor school- en maatschappelijk succes en schrijfonderwijs is nog steeds een verwaarloosd domein binnen het taalonderwijs. Dit was eerder aanleiding om lessenreeksen voor leerlingen uit groep 4 tot en met 8 te ontwikkelen.

De positieve ervaringen van gebruikers van dit materiaal en de vragen naar materiaal voor de onderbouw waren aanleiding om de leerlijn verder uit te breiden met materiaal voor de groepen 1-2 en 3, dat we hier presenteren. Uit onderzoek blijkt dat schrijfonderwijs aan jonge leerlingen waarbij de expressieve functie van het schrijven centraal staat, niet alleen belangrijk is voor het ontwikkelen van de complexe vaardigheid schrijven, maar ook een positieve invloed heeft op het leren lezen (Rijke taal, 2020). Daarnaast is het voor jonge kinderen motiverend wanneer (voor)lezen en schrijven gecombineerd worden en ze in samenhang kennis maken met beide functies van geschreven taal. Kenmerkend voor de aanpak in de lessenreeks voor groep 4-8 is dat leerlingen leren schrijven met peer response. Dit betekent dat ze elkaar helpen bij het schrijven, door elkaars teksten te bespreken tijdens verschillende fasen van het schrijfproces. Daarnaast krijgen ze instructie in kenmerken van verschillende soorten teksten (genrekennis). Uit onderzoek blijkt namelijk dat ook dit een effectieve aanpak is voor het schrijfonderwijs. De leerlingen maken spelenderwijs kennis met de basisprincipes ervan.

De lessenreeks is uitgetoetst op een aantal scholen. De betrokken leerkrachten hebben zinvolle aanwijzingen gegeven voor verbetering, zoals de ordening van activiteiten, de formulering van de opdrachten, het indikken van het materiaal en het benoemen van belangrijke aandachtspunten voor deze handleiding. Dank aan basisschool Dokter Landman in Helvoirt, de Regenboog in Schijndel, de Parcivalschool in Arnhem en de Vrije School in Amersfoort.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 bespreken we wat schrijven in de onderbouw inhoudt en waarom het belangrijk is om hier al vroeg aandacht aan te besteden. In hoofdstuk 3 beschrijven we de achtergronden van schrijven met peer response en instructie in genrekennis, toegespitst op jonge kinderen. In hoofdstuk 4 komen de algemene kenmerken van de lesactiviteiten aan bod. Een verschil met de lessenreeks voor de bovenbouw is dat de lesactiviteiten voor de onderbouw niet bestaan uit zelfsturend leerlingmateriaal. Omdat het materiaal bedoeld is voor jonge leerlingen, gaat het steeds om door de leerkracht begeleide schrijfactiviteiten. In de hoofdstukken 5 (groep 1-2) en 6 (groep 3) geven we specifieke aanwijzingen voor de afzonderlijke lessen.

Voor het lezersgemak kiezen we in deze handleiding voor de term 'schrijven'. Daarnaast vatten we ook de term 'tekst' in deze handleiding in de ruimste zin van het woord op: ook tekeningen beschouwen we als teksten. Waar we spreken van 'les' bedoelen we niet in bepaalde roostertijden afgeronde activiteiten. Het gaat veelal om taalactiviteiten die gerealiseerd kunnen worden op verschillende momenten en in verschillende speel-leercontexten. Dat is de reden dat we afwisselend gebruik maken van de aanduidingen les en lesactiviteiten.

2. Wat is schrijven in de onderbouw?

Er is weinig aandacht in het onderwijs voor het schrijven met jonge kinderen en er is relatief weinig over bekend. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat kinderen doorgaans pas aan het einde van groep 4 zelfstandig teksten schrijven en schrijfopdrachten krijgen. Dan is hun handschrift meestal voldoende ontwikkeld en zijn ze voldoende in aanraking geweest met teksten om de concepttekst te begrijpen en zelf tekstjes te schrijven. In dit lesmateriaal voor schrijven in de onderbouw hanteren we een brede definitie van schrijven: onder schrijven verstaan we ook tekenen, krabbelen en het schrijven en stempelen van woordjes bij een tekening. Dit zijn belangrijke vormen van je schriftelijk uiten die aan het schrijven van hele teksten voorafgaan. Bus e.a. (1995) onderscheiden vijf fasen in de ontwikkeling van tekenen naar schrijven:

- Fase 1. Het tekenen. In deze fase is er nog geen verschil zichtbaar tussen tekenen en schrijven.
- Fase 2. Krabbelen. Een kind in deze fase geeft woorden weer met krabbels.
- Fase 3. Ketens letterachtige vormen of letters. In deze fase beseft een kind dat woorden weergegeven worden door reeksen abstracte tekens. Ook heeft het kind door dat deze tekens bij elk woord in een andere volgorde staan.
- Fase 4. Het gebruiken van één of enkele letters voor het hele woord. Een kind in deze fase schrijft net zo goed van links naar rechts als van rechts naar links.
- Fase 5. Invented spelling. In deze fase schrijft het kind de klanken zoals het ze hoort. Deze spontane spelling verandert geleidelijk in spelling volgens de regels.

Het is van belang dat kinderen in de kleutergroepen ervaringen met geschreven taal opdoen en deze kunnen uitbreiden. Zo leren ze dat je geschreven taal gebruikt met verschillende doelen: om je te uiten, om met anderen te communiceren, om te leren, of om iets vast te leggen. Door zelf te schrijven worden leerlingen zich ook bewust van wat specifiek is voor geschreven taal: dat je met geschreven tekst, tijd en afstand kunt overbruggen. Ook maken ze kennis met kenmerken van geschreven taal en breiden ze deze al doende uit.

We kunnen er niet vaak genoeg op wijzen dat leren schrijven in de onderbouw spelenderwijs plaatsvindt. Het belangrijkste doel is dat kinderen kennismaken met schrijven en plezier krijgen in leren schrijven.

In de onderbouw leren kinderen schrijven in een geïntegreerde aanpak met lezen en mondelinge taalvaardigheid. Zo ontstaat een betekenisvolle en rijke

context waarin wordt gelezen, gepraat en geschreven en waarin verhalen uitgespeeld kunnen worden. Het koppelen van schrijfactiviteiten aan (voor)lezen van prentenboeken en verhalen is motiverend voor kinderen, omdat ze als ze voorgelezen worden niet alleen kennis maken met verhalen, maar ook met hoe die geschreven zijn: ze krijgen voorbeelden van geschreven taal. Boeken en prentenboeken die passen bij de leeftijd van kinderen van groep 1-2 en 3 helpen om effectieve schrijftechnieken te modelen, om ze aan te moedigen om 'te lezen als schrijvers' en om achtergrondkennis te vergaren. Door kennis te maken met teksten van verschillende auteurs ontwikkelen kinderen niet alleen een gevoel voor wat ze willen schrijven, maar leren ze ook de conventies van een tekstsoort. Leren schrijven, leren lezen en leren spreken en luisteren gaan hand in hand.

De koppeling aan mondelinge taalvaardigheden komt tot stand als kinderen bijvoorbeeld eerst samen bespreken wat ze precies gaan schrijven. Of wanneer ze vertellen wat ze getekend hebben en ze er later woordjes bij schrijven, of als de leerkracht er woordjes bij schrijft. Ook leren ze al vroeg kijken naar hun teksten en kunnen ze de boodschap van hun tekst mondeling uitbreiden door bij een tekening meer te vertellen dan er getekend staat.

De leerkracht als model zorgt dat er simultaan wordt gesproken en geschreven (Senechal et al., 2012; Snow et al., 1998). De leraar maakt bijvoorbeeld notities wanneer leerlingen vertellen wat ze meegemaakt hebben, of wanneer ze ideeën hebben die passen binnen het thema. De leraar schrijft namen op tekeningen en noteert wat leerlingen bij hun tekeningen vertellen. Ook is de leraar rolmodel bij het samen met de groep schrijven van teksten: de leraar schrijft liefst zelf mee. Belangrijk is dat er op school verschillende genres aan bod komen en niet alleen verhalende teksten. Kinderen komen al op jonge leeftijd in aanraking met andere tekstsoorten: een brief, een boodschappenlijstje of een instructie. Daarnaast kan de leerkracht samen met de leerlingen een informatieve tekst schrijven over het geleerde tijdens een thema of een expressieve tekst in de vorm van een gedicht.

De onderwerpen waar jonge kinderen over schrijven zijn concreet: ze spelen zich af in het hier en nu, zijn herkenbaar en contextgebonden. Aan het schrijven gaan altijd andere activiteiten vooraf. De leerkracht verkent met de leerlingen het onderwerp en er wordt samen stof verzameld om over te tekenen of te schrijven.

3. Achtergrond en aanpak

3.1 Naar procesgericht schrijfonderwijs

De praktijk van het schrijfonderwijs op veel basisscholen is productgericht. Er is weinig aandacht voor hoe je nu eigenlijk leert schrijven (het schrijfproces), de leraar is vaak de enige lezer en beoordeelt de teksten op spelling en interpunctie. Zo krijgen leerlingen het idee dat leren schrijven leren spellen is, in plaats van dat ze zich realiseren dat teksten geschreven worden om te communiceren met anderen en dat de boodschap in een tekst het belangrijkste is.

In een procesgerichte schrijfdidactiek leren leerlingen hoe ze het schrijven kunnen aanpakken. De leerlijn schrijven met peer response en instructie in genrekennis is gebaseerd op een procesgerichte aanpak. Ook in de activiteiten voor groep 1-2 en 3 doorlopen de leerlingen de verschillende fasen in het schrijfproces op basaal niveau: ze worden door de leerkracht door de fasen geleid en ervaren zo dat een tekst niet in één keer geschreven wordt. Door hier al zo vroeg spelenderwijs aandacht aan te besteden, leren kinderen in een doorlopende leerlijn met eenzelfde aanpak teksten te schrijven.

3.2 Schrijven met peer response

Leren schrijven met peer response heeft verschillende voordelen. Een eerste voordeel is dat het de motivatie van leerlingen om op school te schrijven vergroot. Leerlingen hebben meer plezier in schrijven wanneer hun teksten gelezen worden door medeleerlingen die reageren op de inhoud van de teksten. Een tweede voordeel is dat leerlingen leren zich te verplaatsen in de lezers van hun tekst. Bij schrijven is dit heel belangrijk, omdat het publiek voor de teksten niet fysiek aanwezig is. Jonge kinderen kunnen zich over het algemeen moeilijk verplaatsen in anderen; het is dus een extra grote uitdaging voor hen om zich als schrijver te leren verplaatsen in de lezer. Door elkaars teksten te lezen worden ze zich ervan bewust dat ze schrijven voor lezers. Een derde voordeel is dat het gesprek met lezers over de tekst de schrijver kan aanzetten tot nadenken over hoe je het schrijven aanpakt. Je schrijfgedrag reguleren is een belangrijk aspect van schrijfvaardigheid. In de onderbouw zijn leerlingen nog niet op een metaniveau met schrijven bezig. Maar het is wel belangrijk dat zij al kennis maken met de stappen die eraan voorafgaan. Wanneer ze al vroeg ervaren dat er gereageerd wordt op teksten, dan is dat een belangrijke opstap naar het leren commentaar geven op teksten. En wanneer ze bij hun tekst

mogen markeren waar ze heel tevreden over zijn, of nog iets mogen aanvullen, dan is dat een basis voor het leren herschrijven van teksten.

3.3 Instructie in genrekennis

Instructie in genrekennis betekent dat leerlingen leren dat er verschillende soorten teksten bestaan die eigen kenmerken hebben en die met verschillende doelen geschreven worden. In groep 1-2 komt dit nog heel beperkt aan de orde. In deze groepen maken de kinderen kennis met geschreven teksten vanuit het perspectief van de schrijver. Ze bouwen bewustzijn op van de functies van geschreven taal. Ze maken kennis met het schrijven van verhalen en gedichten binnen bepaalde thema's. De expressieve functie van schrijven en het plezier krijgen in schrijven staan voorop.

Ook wordt voorzichtig een begin gemaakt met het opbouwen van tekstkennis. Dit gebeurt door de focus van instructie in iedere les. Deze focus is gericht op het verwerven van kennis van tekstkenmerken, die leerlingen in de onderbouw spelenderwijs leren toepassen. De focus geeft aan met welke tekstkennis kinderen in aanraking komen tijdens een les, bijvoorbeeld met woorden in een tekst die actie aangeven (zie voor een overzicht paragraaf 4.1). In groep 3 komt het opbouwen van tekstkennis explicieter aan bod door leerlingen ook verschillende tekstsoorten te laten zien en lezen: verhalende en instructieve teksten. Met hulp van de leerkracht leren kinderen de verschillen tussen deze tekstsoorten herkennen en benoemen. In groep 3 starten de kinderen met het schrijven van een specifiekere tekstsoort: het sprookje. De keuze voor deze tekstsoort is heel bewust: het sprookje heeft duidelijke, vastliggende tekstkenmerken die voor kinderen herkenbaar zijn omdat ze er ervaring mee hebben. Denk bijvoorbeeld aan het begin van een sprookje: "er was eens...", of het einde: "en ze leefden nog lang en gelukkig". De kenmerken van sprookjes komen nu expliciet aan bod. Daarna wordt in groep 3 een start gemaakt met een informatieve tekstsoort: de instructietekst. Deze tekstsoort is gekozen omdat doel- en publieksgerichtheid heel goed zichtbaar gemaakt kunnen worden. Wanneer leerlingen geschreven instructies uitvoeren, wordt meteen duidelijk of de instructies duidelijk genoeg zijn. Als er stappen ontbreken, dan loopt de lezer vast bij het uitvoeren van de taak. Om doelgerichte en begrijpelijke teksten te schrijven, moeten leerlingen dus de kenmerken en doelen van verschillende tekstsoorten leren kennen. Als je een recept schrijft, moet je weten dat het doel is om de lezer uit te leggen wat die moet doen om het gerecht te maken. Maar je moet ook weten dat een belangrijk kenmerk van instructies is dat precies uitgelegd wordt wat er nodig is, wat je in welke volgorde moet doen, hoe het eruit moet zien en hoeveel tijd iets kost. Na het bespreken van voorbeelden maak je samen een stappenplan voor het schrijven

van een instructie. Zo krijgen de kinderen de kenmerken van instructies al doende onder de knie.

3.4 Schrijflessen in fasen

Alle lessen zijn ingedeeld in steeds terugkerende fasen. Dit didactische fasenmodel (Hoogeveen, 1993) is typerend voor procesgericht schrijfonderwijs. Leerlingen krijgen hulp bij het uitvoeren van de verschillende fasen van het proces dat schrijvers doorlopen als ze teksten schrijven. Zo leren ze wat een schrijver moet doen om een schrijftaak tot een goed einde te brengen. Er zijn vijf fasen:

1. **Oriëntatie op de schrijfactiviteit/-opdracht:** in deze fase wordt het schrijven voorbereid door te lezen, luisteren en praten. Kinderen moeten weten waarover, voor wie en waartoe ze schrijven. Ze kiezen en verkennen onderwerpen en verzamelen en ordenen stof om over te schrijven. Ook bekijken ze voorbeeldteksten en verkennen tekstsoort, doel, publiek en functie van de tekst. Dit gebeurt in de verschillende leerjaren op verschillende niveaus van explicitering (van kennismaken met tot benoemen en inzien).
2. **De schrijfopdracht:** in de tweede fase wordt de kinderen duidelijk gemaakt hoe de schrijftaak eruitziet. Wat voor tekst gaan ze schrijven? Met welk doel? Voor wie? Wat gebeurt er met de tekst als hij klaar is? Het is heel belangrijk dat deze aspecten van de schrijftaak helder zijn. Met een schrijfopdracht als: "schrijf een opstel over....." stuur je leerlingen het bos in. Hoe kun je een tekst schrijven als niet duidelijk is welke tekstsoort aan de orde is, wat het doel is van het schrijven en voor wie je schrijft?
3. **Hulp tijdens het schrijven:** in deze fase schrijven kinderen hun tekst en krijgen ze hulp bij het schrijven. Hulp bieden betekent in deze groepen vooral praten met de kinderen als ze vragen hebben of vastlopen en al pratend het schrijven van de tekst ondersteunen.
4. **Bespreken en herschrijven van teksten.** Door het bespreken en herschrijven (reviseren) van teksten met klasgenoten worden kinderen zich bewust van het feit dat hun teksten gelezen worden en ontdekken ze of hun tekst zo geschreven is dat het doel en publiek bereikt worden: vinden de lezers van een verhaal de tekst spannend of onderhoudend? Is de toon van een brief met een verzoek zo dat de lezer eraan wil voldoen? Is een instructie duidelijk genoeg om uit te voeren? In deze fase leren kinderen reflecteren op de tekst en op hoe ze het schrijven aangepakt hebben. In groep 1 en 2 maken de kinderen kennis met de fase van bespreken (peer response) en herschrijven (commentaar van lezers

verwerken) doordat erop elkaars teksten gereageerd wordt en ze er daarna iets mogen bijschrijven. In groep 3 leren ze met hulp kijken naar teksten vanuit de focus van instructie, die uitgangspunt is voor de bespreking van de teksten. In de hogere leerjaren wordt dit stap voor stap uitgebreid en explicieter gemaakt, totdat kinderen leren om bewust te reflecteren op hun teksten en hun schrijfproces.

5. **Verzorgen en publiceren van teksten.** In deze fase wordt de tekst gereed gemaakt voor publicatie. Het gaat om het leren van tekstconventies zoals titels en kopjes, bladspiegel, illustraties, markeringen, spelling en interpunctie en kleine stilistische zaken als overbodige woordjes en dergelijke. Als kinderen er belangstelling voor tonen, leren ze hun teksten te verzorgen. Te veel en te vroege aandacht hiervoor kan dodelijk zijn voor het schrijfplezier. In de onderbouw begeleiden we leerlingen bij het zich leren uitdrukken op papier, staat het schrijfplezier voorop en vinden we de vorm en verzorging van de tekst nog niet belangrijk.

Wel heel belangrijk is het publiceren van teksten. Publicatie zorgt ervoor dat de teksten daadwerkelijk een communicatieve functie vervullen: ze worden gelezen door het publiek waarvoor ze bedoeld zijn. Dit motiveert kinderen: het vergroot het plezier in schrijven. Er zijn ook in de school veel mogelijkheden tot publicatie, bijvoorbeeld in de klas, in andere ruimtes in de school en in de digitale omgeving van de school.

De lessen voor de onderbouw zijn gedetailleerd beschreven aan de hand van het fasenmodel. In bijlage 2 geven we ter illustratie hiervan nog een beknopte uitwerking van een schrijfactiviteit: het maken van een boodschappenlijstje.

4. Kenmerken van de lesactiviteiten

4.1 Structuur van de lessenserie

Voor zowel groep 1-2 als voor groep 3 is er een serie van zes lessen/activiteiten. In groep 1-2 komen drie genres aan bod, in groep 3 twee. De verdeling ziet er als volgt uit:

Leerjaar	Thema	Genre 1	Genre 2	Focus van instructie
Groep 1-2	Eropuit	Verhalende teksten (2x) Informatietekst (1x)	Gedichten	Actiewoorden Herhaling Klinkerrijm Eindrijm
Groep 3	Magie Aan tafel	Verhalende teksten	Instructie-teksten	Herkenningwoorden Actiewoorden 'Maar' als aanduiding van tegenstelling probleem-oplossing Volledige opsomming Volgorde van nummering

Tabel 1: Thema's, genres en focus van instructie in de lessenseries.

In groep 1-2 zijn de eerste twee lessen gericht op het schrijven van een verhaal (fictie), de derde op het schrijven van een informatietekst (non-fictie). Het verschil tussen verhaal en informatietekst is subtiel en de focus van instructie is hetzelfde. Door voor deze tekstsoorten te kiezen, maken de kinderen al in een vroeg stadium spelenderwijs kennis met zowel fictie als non-fictie. De andere drie lesactiviteiten gaan over het schrijven van gedichten (fictie).

In groep 3 staat eerst het genre verhaal centraal (fictie), daarna volgen drie lessen over het schrijven van instructieteksten (non-fictie). Elk lessenserie heeft een overkoepelend thema (zie Tabel 1). Dat thema geeft richting aan de inhoud

van de teksten en zorgt voor samenhang tussen de schrijfoopdrachten. Bovendien gebruiken we steeds bij de thema's passende jeugdliteratuur ter introductie. Hoewel het suggesties zijn, is het aan te raden om de betreffende verhalen en prentenboeken voor te lezen. Er zijn verschillende opties om aan de boeken te komen: lenen in *De Bibliotheek op School* of openbare bieb in de buurt, via de leesconsulent, aanschaffen via het schoolbudget of het betreffende verhaal inscannen.

De voorbeeldlessen zijn allemaal opgebouwd en gedetailleerd beschreven volgens het fasenmodel dat in paragraaf 3.4 is toegelicht. Het gaat steeds om voorbeeldlesactiviteiten. Het kan dus zijn dat je de activiteiten moet aanpassen aan de specifieke context van een klas of school. Als leerkracht kun je keuzes maken over inhoud en planning. Idealiter probeer je de voorbeeldlessen uit en geef je daarna soortgelijke lesactiviteiten, aangepast aan het thema en de specifieke leerlingen. Hiervoor kun je het format in bijlage 1 gebruiken.

We wezen al eerder op het belang van het publiceren van de teksten van de leerlingen. Tabel 2 geeft een overzicht van de opties voor publicatie die in de lessen beschreven zijn:

Leerjaar	Verhalende teksten	Gedichten
Groep 1-2	Kijk-leesboek	Dichtbundel
Groep 3	Sprookjesboek	Receptenboek

Tabel 2: Publicatie van de teksten per leerjaar en genre

4.2 Materiaal voor begeleid werken

In zowel groep 1-2 als groep 3 werk je met werkbladen. Deze werkbladen zijn nog heel overzichtelijk, omdat we te maken hebben met jonge kinderen. De leerkracht heeft de regie over de lessen. Leerlingen werken af en toe zelfstandig, in duo's of groepjes, intensief begeleid door de leerkracht. Zowel de leerkracht als de leerlingen moeten ervaring opbouwen met deze aanpak. Je moet kiezen op welk moment in het schooljaar je de lessen geeft. Het maakt in de onderbouw veel uit of de activiteiten aan het begin, midden of eind van het schooljaar aan bod komen. De rijmlessen zijn waarschijnlijk geschikter halverwege of aan het eind van het schooljaar. In de sprookjeslessen zit een opbouw; deze lessen kun je dus niet in een andere volgorde geven. Hetzelfde geldt voor de instructietekstlessen. Wel is het mogelijk om eerst de drie instructielessen te geven en daarna de drie lessen waarin een sprookje wordt geschreven.

4.3 Rol van de leerkracht

Als leerkracht begeleid je de leerlingen intensief bij alle schrijfactiviteiten. Je introduceert de opdrachten op de werkbladen, bij voorkeur in een kleine kring. Het verhaal of prentenboek dat bij sommige activiteiten het startpunt vormt, kun je uiteraard wel klassikaal voorlezen. Het is dan wel aan te raden om dit te herhalen wanneer er tijd zit tussen het voorlezen en de schrijfactiviteit. In de kleine groep kun je centrale momenten en zelfstandig werken afwisselen. Uiteraard zijn kinderen in groep 1-2 nog niet zelfstandig: je bent steeds als begeleider aanwezig en ondersteunt waar nodig. Het is belangrijk dat je de schrijfactiviteiten duidelijk toelicht en voorbeelden uitspreekt of laat zien, de tijdsbesteding bewaakt, uitleg geeft, vragen beantwoordt, de leerlingen observeert tijdens het schrijven en de voortgang in de gaten houdt. Ook is het belangrijk dat de kinderen ondersteuning krijgen met behulp van afbeeldingen. Een woordspin zonder plaatjes bijvoorbeeld zegt de meeste kinderen uit groep 1-2 te weinig.

De activiteiten kun je naar eigen inzicht verspreiden over verschillende momenten, rekening houdend met de spanningsboog van jonge kinderen. Wij raden aan om de activiteiten niet klassikaal, maar in een kleine, heterogene groep (1-2) aan te bieden. Zo kunnen de hierboven beschreven faciliterende en begeleidende taken beter worden uitgevoerd.

5. Instructies groep 1-2

5.1 Schrijfopdracht 1: In het zwembad

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- wat actiewoorden zijn;
- dat je met actiewoorden heel precies kunt tekenen en beschrijven wat er gebeurt.

Vertel de leerlingen dat ze drie lessen gaan werken aan het thema 'eropuit'. Ze gaan drie verhalen schrijven over dit thema. In deze eerste les gaan ze tekenen en schrijven over wat ze in het zwembad doen.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Veel kinderen in groep (1-)2 zitten op zwemles. De een is net begonnen, de ander is al wat verder. Ook de kinderen die nog geen zwemles krijgen, zijn wel eens in een zwembad geweest. De kinderen maken kennis en gaan oefenen met het genre 'verhaal'. Ze gaan een taaltekening maken over een eigen actie of ervaring met zwemles of in het zwembad. Met die actiewoorden laten ze zien wat ze tijdens de zwemles of in het zwembad gedaan hebben.

Om de kinderen te helpen bedenken waarover ze kunnen tekenen en schrijven, kun je een vertelafel inrichten: een tafel waarop allerlei boeken en materialen te vinden zijn uit het zwembad. Ook kaartjes met afbeeldingen met de woorden erbij helpen om taal bij de kinderen los te maken. Verzamel samen met de leerlingen nog meer woorden, zinnen en tekeningen die bij het thema 'zwembad' passen.

Bespreek met de leerlingen de volgende oriëntatievragen:

- Wie is (net) begonnen met zwemles?
- In welk bad zit je?
- Wat moet je in dat bad laten zien?
- Wie zwemt er al in het diepe?
- Wie zwemt er al onder water?

De leerlingen die nog niet op zwemles zitten, kunnen vertellen over een ervaring in een zwembad, bijvoorbeeld in de zomervakantie of in een binnenzwembad.

Wat deden ze toen? Reageer op wat ze inbrengen en door de actiewoorden (ofwel doewoorden) te herhalen en met intonatie te benadrukken.

Suggestie: lees een verhaal over zwemmen voor, bijvoorbeeld het verhaal 'Zwemles' van Aadje Piraatje.¹

In het verhaal moet Aadje Piraatje leren zwemmen. Hij woont met zijn vader en vele andere piraten op een schip. Vader Piraat gooit een werphengel uit, waarbij Aadje aan het haakje bungelt. Via een steeds terugkerend versje worden de zwembewegingen uitgelegd:

Intrekken, wijd en sluit
En een rondje met je armen
Dan spuit je vooruit

Alle piraten helpen Aadje Piraatje om te leren zwemmen. Het spannendste moment in het verhaal is wanneer er vlakbij Aadje een haai zwemt; daardoor kan Aadje in een klap fantastisch zwemmen en hij haalt meteen zijn diploma A. 's Avonds vieren de piraten dit met Aadje op het schip.

Herhaal de actiewoorden uit het verhaal en leg uit dat je met actiewoorden heel precies kunt vertellen, beschrijven of tekenen boven het actiewoord wat er gebeurt in een verhaal.

Soms zijn actiewoorden losse woorden, soms meerdere bij elkaar. Bijvoorbeeld: kopje onder gaan, springen, duiken, watertrappelen, onder water zwemmen, door het gat zwemmen. Zo ontstaat een 'taaltekening'.

Fase 2: De schrijfpdracht

De kinderen gaan op verschillende momenten in groepjes van vier of vijf een verhaal maken in de vorm van een taaltekening. De schrijfpdracht wordt per groepje gegeven.

Vertel de kinderen uit het eerste groepje dat ze een verhaal gaan maken en dat ze dit doen met een taaltekening waarin ze een actie in het zwembad laten zien. Wat ze in het zwembad doen, maken ze extra duidelijk met actiewoorden die ze erbij schrijven. Zo maken ze hun verhaal leuk om te bekijken en te lezen door andere kinderen uit de klas. Zij zijn het publiek voor de teksten. Met het

¹ Zwemles, eerste verhaal uit Aadje Piraatje van Marjet Huiberts en Sieb Posthuma, uitgeverij Gottmer, 2010.

tekenen van hun verhaal en het erbij schrijven van woorden gaan de kinderen van tekenen naar schrijven.

De leerlingen tekenen, stempelen en schrijven op werkbladen met kaders (Zie werkblad 1).

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Deel de werkbladen uit en vraag de leerlingen hun verhaal te maken. Er zijn drie manieren van werken, geordend van veel naar weinig steun:

1. De leerling knipt plaatjes uit van zwemmende kinderen en plakt ze in het kader; de leerkracht schrijft er later een aantal woorden bij die de leerling bedenkt.
2. De leerling tekent zelf een zwemactie in het voorgedrukte kader van het uitgedeelde werkblad; de leerkracht schrijft er later een aantal woorden bij die de leerling bedenkt.
3. De leerling maakt een tekening van een zwemacties in het voorgedrukte kader en de leerling stempelt of schrijft zelf enkele woorden (of schrijft het na), bijvoorbeeld de woordgroep 'door het gat'.

Bied als het nodig is hulp aan de leerlingen bij het tekenen, knippen, stempelen en schrijven van actiewoorden of woordgroepen. Kinderen die al een beetje kunnen lezen en schrijven, kunnen hun getekende of uitgeknipte zwemactie met enkele woorden in hun eigen spelling zelf schrijven. Andere leerlingen gebruiken tekens, of krabbelen bij hun tekeningen. Ook leerlingen die schrijven, tekenen eerst de actie in het zwembad en schrijven hun tekst eronder.

Fase 4: Bespreken en herschrijven van de teksten

Als alle groepjes leerlingen klaar zijn, leg je alle taaltekeningen in een cirkel op de grond. Vraag de kinderen te gaan staan of zitten bij hun tekening. Blik met de kinderen terug op de taaltekeningen door gericht vragen te stellen:

- Wat zie je op de tekening?
- Zie je wat iemand doet in het zwembad?
- Waaraan zie je dat?
- Kun je zien of iemand het leuk vindt om in het zwembad, in of onder water te zijn?
- Waaraan zie je dat?

Door dit groepsgesprekje over hun taaltekeningen, maken de kinderen spelenderwijs kennis met het bespreken van teksten. In de latere, gerichte

tekstbesprekingen in de hogere leerjaren, leren ze om met de ogen van de lezers naar hun teksten te kijken. Na het groeps gesprek mogen de kinderen die dit willen hun tekening nog aanvullen of veranderen. Ze kunnen bijvoorbeeld een emoticon tekenen bij de duidelijkst getekende actie. Zo maken ze kennis met het herschrijven van teksten. Ze leren later hun teksten zo te herschrijven dat ze hun publiek en het doel waarmee ze hun teksten schrijven zo goed mogelijk bereiken.

Tip: kopieer alle taaltekeningen van de leerlingen of scan ze in, want bij lesactiviteit 4 hebben ze deze taaltekening weer nodig als ze een gedichtje schrijven.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Verzamel alle tekeningen van de kinderen en bundel deze tot een hoofdstuk in een kijk-leesboek, getiteld 'Eropuit!' Ook de andere teksten die nog gemaakt worden over dit thema, krijgen een plek in deze bundel.

5.2 Schrijfopdracht 2: In de stad

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- wat actiewoorden zijn;
- dat je met actiewoorden heel precies kunt tekenen en beschrijven wat er gebeurt.

Vertel de leerlingen dat ze de komende twee lessen verder werken aan het thema 'eropuit'. In deze tweede les tekenen en schrijven ze over wat ze in de stad doen.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Alle kinderen in de klas die niet in de stad wonen, zullen wel eens met hun ouders of verzorgers in de stad geweest zijn om daar dingen te doen. In deze les gaan de kinderen verder oefenen met het leren schrijven van een verhaal door actiewoorden te gebruiken om precies te tekenen of beschrijven wat ze in de stad doen. Om de kinderen warm te maken voor het onderwerp en het tekenen en schrijven, lees je het verhaal 'Een oesje' voor uit de verhalenbundel 'Een dik jaar met Julia en Ot' van Erik van Os en Elle van Lieshout.²

In dit verhaal gaat Ot er met zijn moeder op uit: ze gaan naar de stad om een broek voor Ot te kopen. Het is koud, het regent; het is herfst. Toch wil Ot een ijsje. Mama grapt dat Ot geen ijsje krijgt, omdat dit niet op haar lijstje past: er staan allemaal dingen op met een 'oe': schoenen, broek, bloemen. Die slimme Ot zegt dan dat hij wel een oesje wil. Mama vindt het zo grappig, dat ze overstag gaat. Hij krijgt een koesje (kusje) en daarna een kinderoesje (kinderijsje) voor een oero (euro).

Bespreek het verhaal klassikaal na met de leerlingen. Vraag hen:

- Wie woont er in de stad?
- Ga jij ook wel eens naar de stad?
- Hoe ziet een stad eruit? Waaraan zie je dat je in de stad bent?
- Wat heb jij wel eens in de stad gedaan?
- Wat doet Ot allemaal in de stad?

² Een oesje, blz. 13 uit Een dik jaar Julia en Ot, van Erik van Os en Elle van Lieshout, Lemniscaat, 2015.

Het is belangrijk dat je eindigt met wat Ot *doet* en en *wat er gebeurt* in het verhaal, want daar gaat de schrijfpdracht over. Herhaal de actiewoorden: ijsje geven, broek kopen, kusje krijgen. Zorg voor ondesteunend beeldmateriaal. Leg afbeeldingen in de klas van winkels, zoals een kleding- en een schoenenwinkel, een ijsjeszaak of snackbar en andere dingen die met de stad te maken hebben. Laat bijvoorbeeld ook een boodschappenlijstje zien.

Fase 2: De schrijfpdracht

Geef de schrijfpdracht per groepje van vier of vijf leerlingen: per keer komt een groepje aan bod. Vertel de kinderen uit het eerste groepje dat ze twee acties van Ot in de stad gaan tekenen, om in de taaltekening heel precies te vertellen wat er gebeurt in twee episodes uit het verhaal. Vervolgens schrijven ze woorden bij de tekeningen of op de regels eronder, om wat er getekend is ook met woorden duidelijk te maken. Zo gaan ze van tekenen naar schrijven. Het kan gaan om een enkele woorden, of woordgroepen: kijken, aanwijzen, ijsje eten, door de stad lopen, broek kopen et cetera.

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Deel het werkblad met daarop twee kaders uit waarop de leerlingen tekenen, plakken, stempelen en schrijven (zie werkblad 2). Kies een manier van werken voor het eerste groepje, en later voor de andere groepjes. Er zijn drie manieren, geordend van veel naar weinig steun:

1. De leerling knipt plaatjes uit die met de stad te maken hebben en plakt ze in de kaders; de leerkracht schrijft er later een aantal woorden bij die de leerling bedenkt.
2. De leerling tekent zelf twee acties van Ot in de stad in de voorgedrukte kaders van het uitgedeelde werkblad; de leerkracht schrijft er later een aantal woorden bij die de leerling bedenkt.
3. De leerling maakt een aantal tekeningen van verschillende activiteiten die Ot onderneemt, in de twee kaders van de voorgedrukte werkbladen. Daarna schrijft of stempelt de leerling er zelf woorden bij om de tekening te verduidelijken.

Help de leerlingen bij het tekenen, knippen, stempelen en schrijven van enkele woorden of woordgroepen. Schrijf eventueel de woorden voor, zodat de leerling ze kan naschrijven. Voorbeelden van acties uit het verhaal: Ot **fietst** naar de stad, mama **kijkt** op haar lijstje, Ot **eet** een ijsje.

Leerlingen die kunnen lezen en schrijven, kunnen hun getekende of uitgeknipte actie met enkele woorden zelf schrijven met een eigen spelling. Andere

leerlingen gebruiken tekens, of krabbelen bij hun tekeningen. Ook leerlingen die schrijven, tekenen eerst de actie en schrijven later tekst eronder.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Als alle groepjes aan de beurt geweest zijn en alle kinderen hun taaltekening af hebben, bespreek je per groepje of klassikaal:

- Wat zie je op de tekening?
- Zie je goed wat Ot doet?
- Waaraan zie je dat?
- Kun je ook zien of Ot het naar zijn zin heeft?
- Waaraan zie je dat?

Door dit groepsgeprek over hun taaltekeningen, maken de kinderen spelenderwijs kennis met het bespreken van teksten. In de latere, gerichte tekstbesprekingen in de hogere leerjaren, leren ze om naar hun teksten te kijken met de ogen van de lezers voor wie de teksten bedoeld zijn. Na het groepsgeprek mogen de kinderen die dit willen hun tekening nog aanvullen of veranderen. Ze kunnen bijvoorbeeld een emoticon tekenen bij de duidelijkst getekende actie. Zo maken ze kennis met het herschrijven van teksten. Ze leren later hun teksten zo te herschrijven dat ze hun publiek en het doel waarmee ze hun teksten schrijven zo goed mogelijk bereiken.

Vraag de kinderen deze keer om de woorden die bij hun tekening zijn geschreven geel te kleuren (fietsen, ijs eten, kopen, wandelen, kijken). Zo worden ze zich bewust dat actiewoorden belangrijk zijn in een verhaal. De kinderen die zelf nog geen woorden geschreven hebben, kunnen dit doen bij tekeningen van de andere kinderen. De schrijvers moeten hier wel eerst toestemming voor geven!

Leerlingen die dat willen, kunnen hun taaltekening nog aanvullen of veranderen, door bijvoorbeeld een pijltje te tekenen bij de getekende actie waar het om gaat, door de actie duidelijker te tekenen of door een woord toe te voegen.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Verzamel alle taaltekeningen van de kinderen en geef ze een plaats als hoofdstuk in het het kijk-leesboek 'Eropuit!'

5.3 Schrijfopdracht 3: In de natuur

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- wat actiewoorden zijn;
- dat je met actiewoorden heel precies kunt tekenen en beschrijven wat een dier doet;
- wat een informatietekst is.

Vertel de leerlingen dat ze vandaag de derde tekst gaan schrijven voor het boek 'Eropuit!' Dit keer schrijven ze geen verhaal, maar een informatietekst waarin ze vertellen wat een mol allemaal doet. Het onderscheid in tekstsoorten is in prentenboeken meestal niet zo scherp. Prentenboeken combineren vaak verhalende met informatieve elementen. Dit is het geval in 'Het rijmt niet op mol'³ dat in deze les voor de oriëntatie op het tekenen en schrijven gebruikt wordt. Dit is ook het geval in het prentenboek 'Over een kleine mol die wil weten wie er op zijn kop gepoept heeft'.⁴ Met de introductie van een tekst/schrijfopdracht waarin het gaat om 'lezen om iets te leren', maken kinderen kennis met verschillende soorten teksten en met verschillende doelen van teksten.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Alle kinderen zijn wel eens in de natuur geweest. Om hen warm te maken voor het onderwerp lees je een verhaal voor, bijvoorbeeld 'Het rijmt niet op mol'.

In dit prentenboek ontmoet Gis de Geit Milo Mol, die woont in een...

Als hint om te raden waar Milo woont, zegt hij dat het antwoord niet op 'mol' rijmt, maar toch gaat Gis de Geit door met rijmwoorden bedenken. Milo Mol geeft het op en wil het vertellen, maar Gis de Geit wil blijven gissen. Uiteindelijk vertelt Milo Mol dat hij in een molshoop woont. Gis de Geit vindt het maar een zielig hoopje en het rijmt bovendien niet eens op mol. Daar laat Milo Mol het niet bij zitten en hij legt uit dat het geen zielig molshoopje is, maar dat het doorgaat tot diep in de grond... en zo komen ze toch uit bij 'hol'. Praat na het voorlezen met de kinderen over het boek. Vertel dat ze nu weten waar Milo Mol woont. Vraag wat een mol allemaal doet. Dat heeft te maken met acties, met gebeurtenissen. Deze acties staan niet in het boek, maar gaan ze zelf bedenken.

³ Het rijmt niet op Mol van Bethan Clarke, vertaald door Bette Westera, uitgeverij Witte Leeuw, 2023.

⁴ Over een kleine mol die wil weten wie er op zijn kop heeft gepoept van Werner Holzwarth/Wolf Erlburch, uitgeverij C. de Vries-Brouwers, 2022.

Om hen hierbij te helpen, kun je informatieve boeken over de mol in de boekenhoek leggen, plaatjes met woorden laten zien van de mol en eventueel een filmpje bekijken over de mol, bijvoorbeeld over hoe hij graaft, slaapt en wat hij verder doet. Richt de aandacht van de kinderen steeds op de actiewoorden die duidelijk maken wat een mol doet.

Fase 2: De schrijfpdracht

Vertel de leerlingen dat ze met tekeningen en woorden een informatietekst gaan maken waarin ze vertellen wat een mol allemaal doet. Dit doen ze door vier acties van de mol te tekenen en te beschrijven met actiewoorden. Ze kunnen tekenen en de tekeningen aanvullen met woorden (stempelen, naschrijven of schrijven). Door de taaltekeningen leren hun klasgenoten over het leven van de mol.

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Geef de kinderen het werkblad met vier kaders (Zie werkblad 3). In deze kaders gaan ze tekenen en/of schrijven over de volgende vragen:

1. Wat eet de mol?
2. Hoe speelt de mol?
3. Hoe graaft de mol?
4. Hoe slaapt de mol?

Vertel dat ze deze vragen kunnen beantwoorden door er taaltekeningen over te maken die de acties van de mol laten zien. Herinner ze aan de vorige taaltekeningen met actiewoorden: over zichzelf in het zwembad, over Ot in de stad. Leg de verschillen met de vorige tekeningen/teksten uit:

- Ze maken nu niet een verhaal, maar taaltekeningen met informatie over wat een mol doet.
- In plaats van één tekening, maken ze vier kleinere tekeningen. Op iedere tekening staat één actie. Zo wordt duidelijk dat de mol allemaal verschillende dingen doet. Vertel de kinderen nogmaals dat je met actiewoorden een gebeurtenis kunt beschrijven.

Er zijn drie manieren van werken, van veel naar weinig steun:

1. De leerling knipt plaatjes uit van een mol en plakt ze in de kaders; de leerkracht schrijft er later een aantal woorden bij die de leerling bedenkt (de vier acties van de mol).

2. De leerling tekent zelf de vier acties in de voorgedrukte kaders van het uitgedeelde werkblad; de leerkracht schrijft er per kader een woord, een woordgroep of zin bij die de leerling bedenkt.
3. De leerling tekent zelf de vier acties en stempelt er enkele woorden of zinnen bij.
4. De leerling tekent zelf de vier acties en schrijft woorden of zinnen na die de leerkracht heeft voorgeschreven, of schrijft de woorden er zelf bij.

Help de leerlingen bij het tekenen, knippen, stempelen en schrijven van enkele woorden of zinnen die de acties van de mol weergeven.

Fase 4: Bespreken van de teksten

De kinderen kunnen in groepjes van vier naar elkaars tekeningen kijken en erover praten. Begin het gesprek aan de hand van de volgende vragen:

- Waar op de tekening eet de mol?
- Waar zie je de mol graven?
- Waar zie de mol spelen?
- Waar zie je de mol slapen?
- Hoe kun je dat zien/waaraan zie je dat?
- Zijn er actiewoorden bij de tekeningen geschreven?

NB: op basis van dit groepsgesprek, waarin ze spelenderwijs leren om teksten te bespreken, kunnen kinderen hun tekening nog aanvullen of veranderen. Ze kunnen bijvoorbeeld details toevoegen, pijltjes zetten bij de getekende acties van de mol of de omgeving erbij tekenen, door duidelijk te maken dat de mol zich in een gangstelsel onder de grond bevindt, of door molshopen erbij te tekenen. Door dingen toe te voegen, maken ze ook kennis met het herschrijven van teksten.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Bundel de taaltekeningen over de mol in een apart, derde hoofdstuk 'Het leven van de mol' in het kijk-leesboek 'Eropuit'. In de boekenhoek kunnen de kinderen elkaars teksten lezen en elkaar voorlezen. Om kinderen spelenderwijs bewust te maken van het verschil in soorten teksten kunnen de kinderen ook kiezen welk hoofdstuk ze het liefste lezen: verhalen over activiteiten in het zwembad of in de stad, of een tekst waarin je iets leert over wat een mol allemaal doet.

5.4 Schrijfo opdracht 4: Ik spring, ik spring, ik spring in het diepe

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- dat je een krachtig gedicht kunt schrijven door woorden te herhalen.

Vertel de leerlingen dat ze de komende drie lessen ook gaan tekenen en schrijven over het thema 'eropuit'. De prentenboeken uit de eerste drie lessen worden weer voorgelezen, het thema blijft hetzelfde, en ook de actiewoorden (focus van instructie) spelen een rol: springen, duiken, watertrappelen, onder water zwemmen, door het gat zwemmen et cetera. Anders in deze les is dat de leerlingen nu geen verhalen maar gedichten schrijven.

In deze eerste les gaan ze een gedichtje schrijven over activiteiten in het zwembad. Ze gebruiken de actie uit de vorige lessen.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfo opdracht:

Veel kinderen in groep 1-2 zitten op zwemles. Sommige leerlingen zijn net begonnen, anderen zijn al wat verder. Ook de kinderen die nog niet op zwemles zitten, zijn wel eens in een zwembad geweest.

Lees nogmaals het verhaal 'Zwemles' van Aadje Piraatje⁵ voor.

In het verhaal moet Aadje Piraatje leren zwemmen. Hij woont met zijn vader en vele andere piraten op een schip. Vader Piraat gooit een werphengel uit, waarbij Aadje aan het haakje bungelt. Via een steeds terugkerend versje worden de zwembewegingen uitgelegd:

Intrekken, wijd en sluit

En een rondje met je armen

Dan spuit je vooruit

Focus op deze drie zinnen. Projecteer ze op het digibord en lees de zinnen voor. Kom samen met de kinderen tot de conclusie dat deze drie zinnen een aantal keer worden herhaald in het boek, dat de regels niet doorlopen (laat dit zien door er met je vinger op te wijzen) en dat het fijn klinkt door het ritme. Maak het ritme nog duidelijker door het op de maat te klappen. De leerlingen gaan

⁵ Zwemles, eerste verhaal uit Aadje Piraatje van Marjet Huiberts en Sieb Posthuma, uitgeverij Gottmer, 2010.

hun gedicht eerst bedenken en mondeling verwoorden. Dit gebeurt samen met de leerkracht. Praat met de leerlingen over hun taaltekeningen uit de zwembadles. Gebruik de volgende richtvragen:

- Wat zie je op de tekening?
- Wat *doet* het kind (of: wat doe jij) in het zwembad op de tekening?
- Zijn er woorden bij geschreven of gestempeld? Welke?

Vraag een leerling in het groepje om het getekende actiewoord twee keer uit te spreken.

Vertel dat het meerdere keren uitspreken 'herhaling' van woorden heet en dat dit vaak voorkomt in gedichten. Vraag de kinderen wat ze hiervan vinden. Leid het gesprekje in de richting van de *kracht van herhaling*: de boodschap komt duidelijker over als je iets herhaalt (focus van instructie).

Vraag een leerling om met het actiewoord een hele zin te maken. Dat is de derde regel en het eind van het gedichtje.

Om de kracht van herhaling duidelijk te maken, lees je een voorbeeldgedichtje voor:

Ik spring...

Ik spring...

Ik spring in het diepe.

Vertel dat een gedicht ook een naam, een titel heeft. De titel staat altijd boven een gedichtje. De titel zegt al waar het gedichtje over gaat. Wijs de titel 'Springen' aan en zeg dat het gedichtje hier over gaat. Declameer het gedichtje:

Springen

Ik spring...

Ik spring...

Ik spring in het diepe.

Fase 2: De schrijfofdracht

Deel de taaltekeningen uit de eerste les uit, samen met werkblad 4.

Vertel dat alle kinderen uit het groepje nu een kort gedichtje van drie zinnen gaan schrijven. Ze gebruiken in iedere zin het actiewoord dat ze getekend en

geschreven hebben in de zwembadles. De herhaling van het actiewoord zorgt voor een sterke betekenis van het gedichtje. Vraag hen om hun gedichtje ook een titel te geven. De titel is het actiewoord uit de les over het zwembad. Ze gaan dit gedichtje schrijven om hun eigen klasgenoten te vermaken. Dat is het tekstdoel.

Declameer nog een aantal voorbeelden van gedichtjes, zodat de leerlingen een concreet beeld krijgen van wat ze gaan schrijven:

Duiken/Plonsen

Ik duik...

Ik duik...

Ik duik het water in!

Kopje onder gaan

Ik ga

Ik ga

Ik ga kopje onder!

Door het gat zwemmen

Ik zwem

Ik zwem

Ik zwem door het gat!

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Als alle kinderen uit het groepje een titel voor hun gedicht bedacht hebben, gaan ze ieder het gedichtje schrijven. Er zijn verschillende manieren van werken:

1. De leerling schrijft zijn eigen gedichtje op. Een eigen spelling is toegestaan.
2. De leerling zoekt een medeleerling op die al kan schrijven en vraagt om het gedicht dat die vertelt, op te schrijven.
3. De leerling vraagt de leerkracht om het gedicht dat die vertelt, op te schrijven.
4. De leerling schrijft of stempelt de zelfbedachte tekst, nadat de leerkracht deze heeft voorgeschreven.

Bied hulp bij het opschrijven of het stempelen van de woorden. Schrijf eventueel de woorden voor, zodat de leerling de woorden kan naschrijven. Leerlingen die kunnen lezen en schrijven, kunnen zelf hun korte gedichtje schrijven in een eigen spelling. Andere leerlingen die het wel zelf willen proberen, gebruiken letterachtige vormen of tekens, of krabbelen bij hun tekeningen.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Als de leerlingen klaar zijn, bekijken ze hun eigen werk: het gedicht over het zwembad naar aanleiding van de acties in de eerder gemaakte taaltekening.

Stel de volgende vraag:

Waarom kun je een gedichtje herkennen?

Benoem samen enkele kenmerken van het een gedichtje aan de hand van de gemaakte opdracht:

- Dit gedichtje is kort.
- Het heeft herhaling.
- Het klinkt als een liedje als je het voorleest.
- Door de herhaling van dezelfde woorden, is er een ritme. Dit komt door de herhaling.

Kies vervolgens een gedicht van een leerling en lees dit voor op twee manieren:

1. Zonder intonatie, dus heel monotoon, elk woord even snel, zonder spanning.
2. Met intonatie en expressie en een afwisselend tempo, waardoor spanning opgebouwd wordt.

Vraag de leerlingen of ze het liefste luisteren naar de eerste manier van voorlezen, of de tweede. De leerlingen worden zich ervan bewust dat de manier waarop je voorleest een gedichtje kan maken of breken.

Vraag de leerlingen ten slotte het volgende:

- Kleur de titel van je gedichtje (actiewoord) met een stift of kleurpotlood (markeren).
- Kleur de actiewoorden in de regels daaronder met dezelfde kleur.

Springen

Ik spring

Ik spring

Ik spring in het diepe

Zo wordt de kracht van herhaling heel concreet voor de kinderen.

Optie: kleur de andere woorden uit de laatste regel met een andere kleur.

Bijvoorbeeld:

Springen

Ik spring

Ik spring

Ik spring in het diepe

Zo wordt ook de uitbreiding van de herhaling concreet voor de kinderen.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Verzamel alle gedichten van de kinderen en bundel ze. Samen met de gedichten uit de volgende twee lessen maak je een dichtbundel met een zelfbedachte titel.

5.5 Schrijfopdracht 5: Schoenen, broek, bloemen en een oesje

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- wat klinkerrijm is;
- om een gedichtje te schrijven met woorden met de oe.

Vertel de kinderen dat ze een tweede gedichtje gaan schrijven. In de vorige les hebben ze geoefend met de herhaling van woorden in een gedicht. Vandaag gaan ze oefenen met de herhaling van klanken in woorden. Zo ervaren ze dat een gedicht een taalspel met klanken is. De leerlingen krijgen plezier in het horen van verschillende woorden met eenzelfde klank; het doel is om elkaar met de gedichtjes te vermaken.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Lees het verhaal 'Een Oesje'⁶ voor.

Besprek met de kinderen het deel van het verhaal waar geschreven staat welke dingen de moeder van Ot op haar boodschappenlijstje heeft staan: schoenen, broek, bloemen. Vraag wat de leerlingen opvalt aan deze woorden. De woorden hebben allemaal dezelfde klank, namelijk de oe. Wat zegt de moeder van Ot als hij een ijsje wil en hoe reageert Ot daarop? Ze zegt: een ijsje staat niet op mijn lijstje; er staan alleen dingen met de 'oe' op, waarop Ot zegt: "dan wil ik een oesje".

Vraag daarna of de kinderen hun eigen naam willen zeggen met een oe: Mieke wordt Moeke, Tijs wordt Toes, Anna wordt Oena of Oenoe et cetera. Zo spelen de kinderen met klinkerrijm. Er wordt vast gelachen, want het klinkt heel grappig!

Vraag de kinderen om nog meer woorden te bedenken met de oe. De oe kan vooraan, in het midden of achteraan in het woord staan; geef hier voorbeelden van: oen, zoen, koe.

Ter ondersteuning staan hieronder 34 woorden met de oe. Het zijn woorden met één lettergreep:

⁶ Een oesje, blz. 13 Uit: Van Os, E. en E. van Lieshout: Een dik jaar Julia en Ot. Lemniscaat, 2015.

bloem	doel	ploeg	snoep	voer
boef	<i>groen</i>	poef	snoet	voet
boeg	hoef	poen	soep	zoen
boek	hoek	poep	soes	
boer	koe	poes	stoel	
broek	koek	roek	stoep	
broer	koets	schoen	stoet	
	oen	snoek	vloer	

Het is voor de kinderen het duidelijkste als deze woorden zoveel mogelijk tastbaar in de klas aanwezig zijn (een echte broek, koek, schoen, stoel), eventueel van lego of Playmobil (bijvoorbeeld boef, koets, ploeg). Als dat niet kan, is een duidelijke afbeelding met het woord eronder gedrukt of geschreven ook goed.

Fase 2: De schrijfopdracht

Deel 1: tekeningen voor de oe-mand

Ieder kind krijgt of kiest zelf een oe-woord om te tekenen op het uitgedeelde werkblad (werkblad 5). Het blad is doormidden gevouwen en bestaat uit twee kaders.

In het eerste kader wordt het oe-woord getekend en gestempeld of geschreven. In het tweede kader mogen de kinderen een woord kiezen zonder oe dat ze graag willen tekenen. Net als in het verhaal: een ijsje wordt een oesje. De tekening van het woord zonder oe komt in het tweede kader van het werkblad. Daarna kan het woord erbij worden gestempeld of geschreven, bijvoorbeeld huis – hoes.

Als alle leerlingen klaar zijn, worden de tekeningen van de oe-woorden in een echte mand gelegd: de zogenoemde 'oe-mand'.

Deel 2: het schrijven van een gedicht met oe-woorden

Als alle tekeningen in de mand gestopt zijn, gaan de kinderen in een kring om de mand zitten. Je pakt als voorbeeld drie tekeningen uit de mand en maakt er een gedichtje met klinkerrijm van:

De boer
eet snoep
en koek.

Leg uit dat *klinkerrijm* ontstaat als er gerijmd wordt met klinkers: er zijn twee of meer woorden met daarin dezelfde klinker of tweeteekenklank. Aangezien het om een eerste kennismaking gaat, gaat het ook nu alleen om de oe-klank. Deel de tekeningen en woorden uit de oe-mand weer uit. Op de lijnen onder de kaders gaan de kinderen hun eigen gedichtje proberen te schrijven met hun zelf getekende oe-woord. Het gedichtje hoeft niet te kloppen; het gaat om het experimenteren met de oe-klank. Ze kunnen dus ook twee woorden stempelen of schrijven met de oe (boer en snoep). Ook kan het niet-oe-woord (huis – hoës) gebruikt worden. Bijvoorbeeld: *De boer eet een oesje* of *Er ligt snoep in het hoës*.

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Bied hulp aan de leerlingen bij het bedenken van het oe-voorwerp of dier dat ze gaan tekenen en schrijven of stempelen. Help hen bij het kiezen als ze dit lastig vinden. Zorg zoveel mogelijk voor de aanwezigheid van echte oe-voorwerpen of nagemaakt van Playmobiel, of afbeeldingen met het woord erbij geschreven voor kinderen die dit als steun nodig hebben. Woorden kunnen ook uitgeknipt of gestempeld worden. Het gaat erom dat leerlingen spelenderwijs kennismaken met klinkerrijm en onbewust de koppeling leggen tussen vorm en betekenis.

Leerlingen die zelf al een beetje kunnen lezen en schrijven, kunnen het woord zelf schrijven in een eigen spelling. Andere leerlingen gebruiken letterachtige tekens, of krabbelen.

Deel 2: het schrijven van het gedicht met oe-woorden

Ook hiervoor geldt dat het niet gaat om het product, maar om het experimenteren met woorden en klanken. Je kunt hierbij zoveel differentiëren als nodig is. Een leerling kan de gestempelde woorden uit de kaders bijvoorbeeld zelf op de lijnen proberen te schrijven (boer, snoep). Een andere leerling wil al twee zinnen opschrijven met daarin oe-woorden. Die leerling kan zijn gedichtje eerst mondeling verwoorden en daarna met hulp van de leerkracht opschrijven, naschrijven of stempelen.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Als de leerlingen klaar zijn, kijken ze nog eens goed naar hun werk. Wat hebben ze in de kaders getekend en geschreven? Kunnen ze dit vertellen? En is het gelukt om gedichtjes met klinkerrijm te maken? Probeer wat ze inbrengen te leiden naar hoe het voor andere lezers is om de gedichtjes te lezen. Zouden ze deze gedichtjes leuk vinden? Hierdoor krijgen kinderen langzaam het besef dat teksten gemaakt worden voor anderen die er plezier aan beleven.

Fase 5: Publiceren van de teksten

De tekeningen en gedichten worden toegevoegd aan de dichtbundel.

5.6 Schrijfopdracht 6: Milo Mol woont in een hol

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- wat woordrijm en beginrijm zijn.

Vertel de leerlingen dat ze de komende les het laatste gedichtje gaan schrijven en dat het thema weer 'eropuit' is: het gaat over dieren in de natuur.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Bij activiteit 3 is het prentenboek 'Het rijmt niet op mol'⁷ voorgelezen. Lees het verhaal opnieuw voor en blik terug op de schrijfopdracht uit les 3 waarin de kinderen in een vierluik hebben getekend wat de mol eet, hoe de mol speelt, graaft en slaapt. Zo maakten de leerlingen een informatietekst over de mol. In deze les gaan ze een gedicht maken over de mol of een ander dier in de natuur. Na het verhaal 'Een oesje' hebben de leerlingen vorige keer geoefend met klinkerrijm. Wie kan er nog een voorbeeldje geven van klinkerrijm?

Vertel de kinderen dat ze vandaag ook gaan rijmen en dat ze gaan oefenen met een ander rijm. Vraag wat er allemaal rijmt op geit? Wat rijmt er allemaal op mol? Noteer de rijmwoorden (woordrijm) die de kinderen noemen op het digibord of een groot vel.

Idealiter zijn er kaartjes met afbeeldingen aanwezig, want een geschreven woord zonder plaatje zegt de meeste leerlingen nog niks. Wel kunnen ze door het noteren zien dat de klanken overeenkomen, omdat de letters hetzelfde zijn (**mol-hol**)

Vraag de leerlingen daarna wat opvalt aan de namen 'Gis de Geit en Milo Mol'. Welke letters horen ze? Het gaat erom dat de beginletter hetzelfde is. De kinderen benoemen (met hulp) de letters G en M. Omdat de beginletters hetzelfde zijn heet dit rijm beginrijm. Beginrijm is waarschijnlijk nieuw voor de meeste leerlingen. Daarom gaan ze ermee spelen.

Maak groepjes van vier of vijf leerlingen, de groepjes gaan er op verschillende momenten aan werken zodat je hen een voor een kunt begeleiden. Vraag het eerste groepje zoveel mogelijk namen met dezelfde beginletter te bedenken en

⁷ Het rijmt niet op Mol van Bethan Clarke, vertaald door Bette Westera, Uitgeverij Witte Leeuw, 2023.

wijs eerst op bestaande namen: Dikkie Dik, Berend Botje, Henny de Heks, Poekie Poes. Kennen ze zelf ook namen die met dezelfde letter beginnen? Misschien hun eigen voor- en achternaam? (Mariska Maas, Jan Jansen). Daarna doen ze ditzelfde met diereennamen: Aadje Aap, Berend Beer, Erik Egel, Mo Muis, Kaatje Kangaroo, Hanna Hond.

Fase 2: De schrijfpdracht

Vertel de leerlingen van het eerste groepje dat ze samen een gedichtje van twee zinnen gaan maken dat rijmt en dat gaat over hun lievelingsdier. In de eerste zin zit beginrijm, bijvoorbeeld Harry de hond. De tweede zin rijmt op de eerste zin door woordrijm: 1. Harry de hond 2. Heeft een grote mond. Wijs op de rijmwoorden die ze eerder bedacht hebben: Gis de Geit, Milo Mol, Karel de Kater, Miep de Muis, Harrie de Hond. Ze mogen hun lievelingsdier eerst tekenen. In de regel eronder schrijven of stempelen ze de naam en het dier. Daarna bedenken ze een zin die rijmt op het dier.

Vertel dat de gedichtjes een plaats krijgen in de dichtbundel. De kinderen in de klas zullen het leuk vinden om alle gedichtjes te lezen.

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Herhaal kort wat de kinderen gaan doen: ze verzinnen hun dier met naam, tekenen het dier en verzinnen het gedichtje.

Geef voorbeelden om de uitleg voor de kinderen concreet te maken:

Miep de muis
is laat thuis

Harrie de hond
Heeft een grote mond

Poekie de Poes
likt van de appelmoes

Bas de Beer
zwemt in het meer

Katja de koe
is heel erg moe

Help de kinderen die niet vooruit kunnen. Bijvoorbeeld bij het bedenken van de namen voor de dieren: bespreek samen de eerste letter van het dier. Kunnen ze die letter al schrijven? Bijvoorbeeld: Koe is met de K, Beer is met de B, Wolf is met de W, Geit is met de G. Het gaat er in de eerste plaats om dat ze de naam en het dier zelf bedenken, niet dat ze dit ook al op kunnen schrijven.

Welke naam past bij de koe, de beer, de hond, de wolf? Het gaat steeds om dezelfde beginletter: Klara de Koe, Bart de Beer, Hassan de Hond, Tirza de Tijger, Wobke de Wolf, Gis de Geit, Lilly de Leeuwin, Vera de Vlinder. Maak dit duidelijk door overdreven te articuleren en door het zelf op te schrijven en te wijzen op dezelfde letters.

Bedenk vervolgens samen met het kind allemaal woorden die op dat dier rijmen. Help nu een keuze maken: wat wil je dat jouw dier doet in het gedicht? Hier komen de actiewoorden uit de drie eerder gemaakte taaltekeningen weer terug! Als het lukt, laat de leerlingen dan een kort zinnetje bedenken dat rijmt op de eerste zin:

Bas de Beer
zwemt in het meer

Voor sommige kinderen in groep 1-2 is dit nog moeilijk. Geef hen een eenvoudiger opdracht. Ze mogen een onzinrijmpje maken. Ze kunnen dan toch het dier tekenen.

Het schrijven kunnen de meeste kinderen niet alleen. Er zijn verschillende opties:

- De leerkracht schrijft de twee zinnen op.
- De leerlingen stempelen de zinnen of schrijven de zinnen na.
- De leerlingen schrijven de zinnen zelf (invented spelling).

Het gaat erom dat de kinderen spelenderwijs kennismaken met beginrijm en woordrijm. Het moet geen technische oefening worden. Door het (samen met hen) te doen wordt het klankbewustzijn spelenderwijs vergroot. Nog belangrijker is dat kinderen plezier krijgen in het spelen met taal en in het luisteren naar en schrijven van gedichtjes. Ook wordt een basis gelegd voor het met plezier leren lezen in groep 3.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Wanneer de leerlingen klaar zijn, gaan ze hun werk bekijken. Dit is een eerste kennismaking met het leren bespreken van teksten. Laat ze reageren op elkaars gedichtjes.

Geef de leerlingen tenslotte een van de twee volgende opdrachten, zodat ze zich ervan bewust worden dat ze geoefend hebben met beginletterrijm en woordrijm:

- Kleur dezelfde beginletters met een stift blauw (bas de beer)
(=beginletterrijm) OF
- Kleur de rijmwoorden geel (bas de beer, zwemt in het meer) (woordrijm)

Tip: beginrijm is lastiger: laat dit door leerlingen doen die veel belangstelling hebben voor geschreven taal.

Miep de muis
is laat thuis

NB: kinderen hoeven geen hoofdletters te gebruiken en het is prima wanneer zij het door elkaar gebruiken.

Sluit af met een korte terugblik op de drie lessen waarin ze gedichtjes gemaakt hebben.

Vertel dat ze al heel veel weten van gedichten. Een gedicht kun je herkennen aan de vorm: het is vaak kort, bestaat uit een paar woorden of zinnen. Vaak worden woorden of zinnen herhaald, er is een bepaald ritme en sommige gedichten rijmen, maar dat hoeft niet.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Alle gedichten (tekeningen) uit deze les worden toegevoegd aan de dichtbundel die in de klas komt te liggen, in de boekenhoek. De kinderen kunnen op deze manier hun eigen en andermans werk bekijken en herlezen, wat motiverend is en het lees- en schrijfplezier aanwakkert.

Tip: je kunt aan deze reeks activiteiten ook nog drama koppelen. De leerlingen kunnen met attributen verbeelden wat ze hebben getekend en geschreven. Het handigste is om dit in de speelzaal te doen, of in ieder geval ergens waar genoeg ruimte is.

6. Instructies groep 3

6.1 Schrijfopdracht 1: Er was eens...

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen dat:

- sprookjes vaak beginnen met "er was eens...";
- verhalen zoals sprookjes hoofdpersonen hebben;
- je een hoofdpersoon kunt beschrijven met *herkenningswoorden*.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht (klassikale activiteit)

Vertel dat de leerlingen in drie lessen sprookjes gaan schrijven en tekenen over het thema 'magie'. Wie weet wat het woord 'magie' betekent? Maak een woordspin op het digibord; laat de kinderen associëren. Het gaat niet om goed of fout. Zoek het begrip samen met de kinderen op via internet. Laat hen via het digibord zien hoe je dat doet.

Een sprookje is een verhaalsoort. In de tijd dat mensen nog niet konden lezen en schrijven, werden sprookjes mondeling doorverteld. De kinderen schrijven de sprookjes in een boekje waaruit ze hun klasgenoten kunnen voorlezen. Zij zullen genieten van de sprookjes.

Organiseer een 'Vertel eens-kring'. Vertel het begin van het sprookje Roodkapje, of lees het voor. Lees eventueel ook wat beginstukjes van andere sprookjes voor. Vraag of de kinderen iets opvalt aan het begin van de sprookjes. Ze beginnen allemaal met "er was eens..." Vraag ook of ze dit een leuk begin van een sprookje vinden. Vaak zeggen kinderen dat ze zo'n begin spannend vinden, dat je benieuwd wordt wat er gaat komen. Laat kinderen vertellen over sprookjes die ze kennen. Wie komen er allemaal in voor? Dat zijn sprookjesfiguren. Wie is het belangrijkste? Dat is de hoofdpersoon. Verken de hoofdpersoon Roodkapje. Hoe weet je hoe ze eruitziet?

Roodkapje herken je aan haar rode kapje, maar ook aan haar mandje, want daarmee gaat ze naar haar zieke grootmoeder om koekjes te brengen. Je kunt Roodkapje beschrijven met herkenningswoorden: rode kapje, mandje met koekjes. Leg uit waarom we deze woorden herkenningswoorden noemen: ze geven aan waaraan je een persoon in een sprookje kunt herkennen. Ze laten zien hoe iemand eruitziet, wat hij of zij vasthoudt, welke kleren hij of zij

aanheeft, wat voor kapsel, of hij of zij een bril draagt en welke kleur die heeft, enzovoort.

Vertel dat de leerlingen zelf een hoofdpersoon gaan bedenken voor hun sprookje. Vraag hen in de kring te vertellen welke sprookjes zij kennen en vraag hen welke sprookjesfiguren daarbij horen: koninginnen, koningen, prinses en prinsessen, dieren etc.

Laat hen vervolgens zelf een hoofdpersoon voor hun sprookje verzinnen aan de hand van de volgende vragen:

- Hoe heet jouw sprookjesfiguur?
- Hoe ziet jouw sprookjesfiguur eruit? Waaraan kun je je jouw hoofdpersoon herkennen?

Nadat de leerlingen hier ieder over nagedacht hebben, gaan ze dit in duo's mondeling om de beurt met elkaar uitwisselen. Ze vertellen hoe hun sprookjesfiguur heet en eruitziet. De leerling die luistert kan vragen stellen over waar je de hoofdpersoon allemaal aan kunt herkennen. Zijn er goede herkenningwoorden gebruikt, zodat ze de hoofdpersonen voor zich zien?

Fase 2: De schrijfpdracht

Vertel de leerlingen dat ze hun hoofdpersoon gaan tekenen en dat ze er herkenningwoorden bij gaan schrijven. Ook maken ze de beginzin van het sprookje "er was eens..." af. In de volgende lessen schrijven ze verder aan hun sprookje. Er wordt een mooi sprookjesboekje van gemaakt. Het wordt voorgelezen aan de andere kinderen uit de klas.

Geef iedere leerling werkblad 1. Vraag hen het blad dubbel te vouwen, zodat er een verhaalboekje met vier pagina's ontstaat. Nu gaan ze achtereenvolgens:

- in het tekenkader een tekening maken van hun hoofdpersoon;
- herkenningwoorden bij de tekening schrijven die duidelijker maken wat er op de tekening te zien is, omdat ze aangeven waaraan je de hoofdpersoon kunt herkennen.

Grijp daarna terug op het verhaal van Roodkapje. Wat was de eerste zin van het sprookje?

Er was eens een meisje dat altijd een rood kapje droeg. Daarom noemde iedereen haar 'Roodkapje'.

Onder het tekenvak staan de woorden "er was eens..." Vraag de leerlingen om deze zin aan te vullen met de naam van hun persoon en hoe deze eruitziet. Ze mogen hun zin uitwisselen met een klasgenootje voordat ze hem opschrijven. Geef klassikaal een aantal voorbeelden uit bekende sprookjes, door beginzinnen van verschillende sprookjes voor te lezen. Wijs daarbij steeds op de herkenningwoorden.

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

De leerlingen gaan allemaal tegelijk aan het werk. Maak rondes en bemoedig de initiatieven. Focus in eerste instantie op het samen bedenken van een hoofdpersoon en de woorden waaraan je de hoofdpersoon kunt herkennen (focus van instructie). Haal zo nodig de sprookjesboeken er weer bij en wijs op de illustraties en lees de beginzinnen voor. Schrijf de namen voor de bedachte sprookjesfiguren eventueel voor, evenals een aantal herkenningwoorden. Het is belangrijk om ook steeds gebruik te maken van beeldmateriaal, ter ondersteuning van de geschreven woorden.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Leg na een tijdje het werk van alle kinderen bij elkaar en bekijk het. Vraag de leerlingen welke woorden er bij de personages staan, of zouden passen. Vraag kritisch, zonder oordeel, naar wat ze zien: wie is de hoofdpersoon, welke herkenningwoorden zijn er? Waar zie je een **grote** koningin? Waar zie je een fee die een **heel mooie hoed** op heeft? Welk zusje draagt **rode kleren**? Laat de leerlingen ook zulke vragen verzinnen. Vermijd oordelen als goed/fout, mooi/lelijk, leidt hen naar de bedoeling van de schrijver of tekenaar en niet naar of het gelukt is of niet. Vraag de kinderen om meer kenmerken te noemen en help elkaar met ze verzinnen.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Vandaag hebben de kinderen het begin van hun sprookje geschreven. In les twee schrijven ze het midden en in les drie het einde van hun sprookje. Iedere leerling heeft daarna een eigen sprookjesboek. Deze boekjes worden verzameld in de boekenhoek, waarna de kinderen elkaars sprookjes kunnen (voor)lezen.

6.2 Schrijfopdracht 2: Een oor dat echt luistert!

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen dat:

- sprookjes een middendeel hebben, waarin het avontuur beleefd wordt;
- je met actiewoorden kunt beschrijven wat een hoofdpersoon wil doen;
- de beschrijving van een probleem met behulp van 'maar' een verhaal spannend maakt.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Vertel dat de leerlingen vandaag het tweede deel van hun sprookje over magie gaan schrijven: na het begin uit de vorige les schrijven ze nu het middendeel van de tekst. Ze schrijven het sprookje in een eigen verhaalboekje voor hun klasgenoten. Het doel is om medeleerlingen met hun eigen sprookje te amuseren.

Voordat ze verder gaan schrijven lees je een stukje voor uit 'De boom met het oor'⁸, een modern sprookje in prentenboekvorm. Dit helpt de kinderen om ideeën te krijgen over het vervolg van hun sprookje. Lees voor tot en met blz. acht, laat de illustraties zien en praat over het verhaal.

Vraag wie de belangrijkste persoon, de hoofdpersoon is (een kleine jongen). Laat de kinderen vertellen wat hen opviel in het verhaal of wat hen raakte en help hen met het beschrijven van de hoofdpersoon aan de hand van de volgende vragen:

- Wat weet je allemaal over de persoon?
- Wat doet hij en wat maakt hij mee?

Benoem de actiewoorden die ze bij het vertellen gebruiken.

De leerlingen gaan nu mondeling oefenen met het middendeel van het verhaal: ze beschrijven eerst een gebeurtenis met actiewoorden. Geef voorbeelden door het hardop denkend voor te doen met *Roodkapje*:

"Er was eens een meisje dat altijd een rood kapje droeg. Daarom noemde iedereen haar Roodkapje. Wat wilde Roodkapje doen? Ze wilde bloemetjes plukken (actiewoord) voor haar oma. Maar... (spannende toon), wat gebeurde er toen? Er kwam een wolf!"

⁸ De boom met het oor, Annet Schaap en Philip Hopman, Querido, 2019

Of:

"Er was eens een meisje dat Roodkapje (weet je nog herkenningwoord) heette. Ze ging naar haar zieke grootmoeder koekjes brengen (actiewoorden), maar.... ze plukte bloemen (actiewoord), ze werd weggelokt door de wolf (actiewoord), ze verdwaalde (actiewoord), de wolf at grootmoeder op en ging in bed liggen (actiewoorden)..."

Vraag de leerlingen nog meer voorbeelden van actiewoorden te noemen. Dit kan over van alles zijn.

Nu uitgelegd is wat actiewoorden zijn, gaan de leerlingen ontdekken dat een gebeurtenis in een verhaal vaak opgevolgd wordt door het woordje 'maar'. Dit woordje waarschuwt de lezer dat er iets gaat gebeuren dat een probleem is en dit maakt verhalen spannend om te lezen. Geef dezelfde citaten uit Roodkapje, maar leg de nadruk nu op het woordje maar:

"Ze wilde bloemetjes plukken voor haar oma, maar... (spannende toon), wat gebeurde er toen? Er kwam een wolf!"

Of:

"Ze ging naar haar zieke grootmoeder koekjes brengen, maar... ze plukte bloemen, ze werd weggelokt door de wolf ze verdwaalde de wolf at grootmoeder op en ging in bed liggen."

Vertel dat in het voorgelezen verhaal ook een probleem verteld wordt na het woordje 'maar'. Vraag een leerling om het voorgelezen verhaal van de jongen te vertellen in twee zinnen, beginnend bij 'er was eens', gevolgd door de zin met 'maar':

"Er was eens een kleine jongen met een touwtje om zijn nek, met een sleutel eraan. Hij droeg een gele broek en een rode blouse. (Focus les 1)
Hij wilde vertellen dat er iets was gebeurd (gebeurtenis met actiewoord), **maar** niemand wilde luisteren (probleem)."

Fase 2: De schrijfpdracht

Vertel dat de kinderen hun eigen sprookje verder gaan schrijven. Ze gaan twee dingen doen. Eerst (schrijfpdracht deel 1) schrijven ze het middendeel met een zin die volgt op "er was eens..." Deze zin laat zien wat de hoofdpersoon deed. De kinderen moeten dus een actiewoord gebruiken in deze zin. Boven het tekenkader op bladzijde 2 staat geschreven: **Wat wilde hij of zij doen?**

Hieronder schrijven de leerlingen met een actiewoord wat de hoofdpersoon wilde doen. Ze bedenken eerst met een maatje wat hun hoofdpersoon deed. In het tweede deel van de schrijfoopdracht gaan ze hun sprookje spannend maken met het woordje 'maar' en een probleem dat erop volgt. Ook dit mogen ze samen verzinnen. Grijp even terug op de voorbeelden uit de oriëntatie: "Roodkapje wilde bloemetjes plukken, **maar** (spannende toon) toen kwam er een wolf."

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven (in kleine groepjes)

De leerlingen gaan aan het werk. Maak rondes en bemoedig de initiatieven. Help de leerlingen die niet vooruit kunnen bij het bedenken van een actie die de hoofdpersoon wil uitvoeren. Herhaal de vragen: "wat wil jouw hoofdpersoon doen? Welke actiewoorden kun je daarbij gebruiken?" Help daarna met het bedenken van een probleem na het woordje 'maar' en vertel dat dit het sprookje spannend maakt. Herhaal als het nodig is de uitleg met voorbeelden. Schrijf actiewoorden eventueel voor. Geef aan dat het nu niet belangrijk is dat de spelling foutloos is. Als steun bij de geschreven woorden kan beeldmateriaal gebruikt worden (plaatjes, illustraties in boeken, maar ook 3D-afbeeldingen, indien mogelijk).

Fase 4: Bespreken van de teksten

Leg de verhalen kriskras op de grond. Als daar geen ruimte voor is, zoek dan een andere ruimte, bijvoorbeeld de gym- of speelzaal. Alle leerlingen lopen rond. Ze bekijken de tekeningen en lezen de zinnen, daarna lopen ze weer verder naar een ander sprookje. Vraag na afloop of ze de verhalen spannend vonden en of ze actiewoorden gelezen hebben. Vraag enkele leerlingen om hun verhaal tot nu toe voor te lezen of vraag toestemming om die zelf voor te lezen. Vraag of er leerlingen zijn die tips willen krijgen, omdat ze het lastig vonden om een actie te beschrijven, of het probleem te bedenken. Kinderen die dat willen, kunnen hun verhaal hierna nog aanvullen.

Fase 5: Publiceren van de teksten

De teksten die vandaag geschreven zijn, zijn onderdeel van hun sprookjesboekjes.

6.3 Schrijfopdracht 3: Zo verloopt het verhaal!

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- hoe ze met behulp van de probleem-oplossingsstructuur hun sprookje af kunnen maken;
- dat een sprookje vaak eindigt met de zin "en ze leefden nog lang en gelukkig".

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Lees het boek 'De gulle boom'⁹ voor.

"Het verhaal gaat over een boom en een jongen. Eerst is de boom gelukkig, omdat de jongen elke dag langskomt en de blaadjes verzamelt die van de boom vallen. Hij maakt er een kroon van. Ook klimt hij langs de stam van de boom naar boven om te slingeren aan zijn takken en om zijn appels op te eten. Als de jongen moe is, slaapt hij in de schaduw van de boom. De jongen houdt van de boom. Maar de tijd gaat voorbij. Hij wordt ouder. De boom is vaak alleen, want de jongen heeft andere behoeften. Hij is te groot om in bomen te klimmen en te spelen. Hij wil dingen kopen, hij wil geld. Maar de boom heeft geen geld. De boom kan hem toch helpen, door zijn appels aan te bieden om te verkopen? Later biedt de boom hulp door de jongen een huis te laten bouwen van zijn takken en, een boom te maken van zijn stam. Aan het einde van het verhaal biedt hij zijn stronk aan als zitplaats voor de oude man, die de jongen dan is geworden."

Vraag de leerlingen het verhaal in tweetallen aan elkaar na te vertellen.

Voer vervolgens klassikaal een gesprekje over de gebeurtenissen in het verhaal. Breid het gesprek zo uit, dat je uitkomt bij problemen en oplossingen en maak deze begrippen duidelijk met eenvoudige voorbeelden:

Probleem: hoofdpijn, oplossing: water drinken. Probleem: honger, oplossing: iets eten. Vraag de leerlingen ook een paar voorbeelden te noemen.

Nu gaan de leerlingen het schrijven *voorbereiden*: ze leren dat in een verhaal vaak een probleem opgelost wordt. Wat het probleem is en hoe je dit oplost,

⁹ De Gulle boom (The giving Tree), Shel Silverstein, vertaald door Arthur Japin, Uitgeverij Mozaïek, 2009.

kun je duidelijk zien als je het in een schema zet. Deel het werkblad uit met de opdrachten en schema's (zie werkblad 2).

Vraag de leerlingen om in tweetallen **twee problemen met oplossingen** uit het verhaal te tekenen of op te schrijven. Probeer hen dit zelf te laten bedenken.

Het gaat om:

1. geld – appels
2. huis – takken
3. boot – stam
4. oude man – Boomstronk (met oude man erop)

	Probleem	Oplossing
Uit De gulle boom:		
Uit De gulle boom:		
Probleem en oplossing voor eigen sprookje:		

Vraag de leerlingen om een oplossing te bedenken bij het probleem uit hun eigen sprookje. Laat ze dit daarna in het schema zetten.

Fase 2: De schrijfopdracht

Vertel dat de leerlingen hun eigen sprookje gaan afschrijven. Ze gaan de oplossing opschrijven voor het probleem in het middenstuk van hun sprookje. De leerlingen pakken hun verhaalboekje er weer bij. Vraag hen om op bladzijde 3 de oplossing in een zin te schrijven. Daarna mogen ze de eindzin: "en ze leefden nog lang en gelukkig" opschrijven. Voordat de kinderen het eindstuk gaan schrijven, vertel je het sprookje van Roodkapje met een focus op de drie delen:

- het begin met de zin "er was eens..." *een meisje dat altijd een **rood kapje** droeg. Daarom werd ze door iedereen Roodkapje genoemd (herkenningswoorden);*
- het middenstuk met het probleem na het woordje 'maar': *ze **wilde** naar haar oma gaan, **maar** die was opgegeten door een wolf;*
- het einde met de oplossing: *gelukkig kwam er een jager om ze te redden. **Oma en Roodkapje leefden nog lang en gelukkig.***

Wijs er nog eens op dat deze beginzin en deze eindzin heel vaak gebruikt worden in sprookjes! Als je de beginzin hoort, weet je al meteen dat je naar een sprookje gaat luisteren of er een gaat lezen.

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

In tweetallen vullen de leerlingen de schema's in. Bied hulp aan de duo's die het moeilijk vinden om dingen te bedenken en de schema's in te vullen. Bedenk met de leerlingen eigen voorbeelden die laagdrempelig zijn, zoals:

Probleem: de melk is op, oplossing: pak melk kopen in de winkel.

Probleem: plant staat droog, oplossing: water geven.

Lees daarna stukjes van 'De gulle boom' opnieuw voor, zodat ze de problemen en oplossingen kunnen noteren. Help hen als het nodig is ook op het spoor om de oplossing voor het probleem in het verhaal te bedenken. Leg de opbouw van het verhaal 'probleem-oplossing' nog eens uit door de voorbeelden uit het boek te herhalen. Maak eventueel strookjes van de delen van het verhaal voor leerlingen die het erg lastig vinden. Met behulp hiervan kunnen ze spelen met de opbouw, om die in de goede volgorde te leggen.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Het bespreken van de tekst kan in twee delen. Laat de kinderen eerst reageren op enkele schema's en daarna op het sprookje met de opbouw probleem-oplossing. Vraag daarna klassikaal of ze de sprookjes leuk en spannend vinden om te lezen. Is duidelijk wat er getekend is en wat er staat? Wie wil mag nog iets veranderen aan de tekening of aan de tekst.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Iedere leerling heeft nu een eigen sprookje in een mooi boekje. Deze boekjes worden verzameld in de boekenhoek, waar de kinderen elkaars sprookjes kunnen lezen, of elkaar kunnen voorlezen uit hun eigen sprookjesboeken. De werkbladen met schema's die deze les gemaakt zijn, worden in de klas opgehangen en tentoongesteld.

6.4 Schrijfopdracht 4: Wat heb je nodig om appelmoes te maken?

In deze les maken de leerlingen kennis met instructieteksten. Ze gaan zelf in twee delen (schrijfopdracht 4 en 5) een recept schrijven. Het thema is 'aan tafel'.

Zorg vooraf voor de volgende benodigdheden:

- Gereedschappen: een pannetje, pollepel, dunschiller, appelboor (klokhuis), zeef, mixer of pureestamper, kommetjes, lepels, snijplank, grote kom, een doek om al deze materialen te bedekken en een warmtebron.
- Ingrediënten: voldoende appels, beetje suiker, kaneel, water (voor als het te dik wordt), beetje citroensap.
- Eventueel: kookboeken.

Zet meer spullen klaar dan nodig voor het recept. Bijvoorbeeld te veel besteksoorten: vork, mesje, dunschiller, appelboor, pollepel, slabestek.

Zet ook te veel elektrische apparaten neer: een stofzuiger, een mixer, een staafmixer, een föhn.

Zorg ook voor te veel ingrediënten: meel, brood, melk, appel, zout, suiker, banaan, kaneel, peper.

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- wat een instructietekst (recept) is;
- wat ingrediënten en benodigdheden zijn;
- dat je volledig moet zijn bij de opsomming van ingrediënten en benodigdheden voor een recept.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht (klassikaal)

Vertel de kinderen dat ze binnen het thema 'aan tafel' twee instructieteksten gaan schrijven. Leg in kindertaal uit wat dit voor teksten zijn: ze beschrijven stap voor stap wat je moet doen. Geef een paar voorbeelden: hoe moet je een fietsband plakken? Hoe zet je een bouwwerkje van Lego in elkaar? Hoe maak je ranja? Vertel dat de kinderen vandaag beginnen met het schrijven van een recept voor appelmoes. Een recept is een voorbeeld van een instructietekst. Laat voorbeelden van recepten zien, waar niet alleen tekst, maar ook tekeningen of foto's te zien zijn. Vertel of vraag de kinderen waarom het handig is om een recept op te schrijven.

Leg vervolgens een appel op tafel. Voer samen een gesprekje over appelmoes maken. Wie heeft wel eens geholpen met appelmoes maken? Wie vindt appelmoes lekker?

Voordat je kunt beginnen met koken, moet je weten wat je allemaal nodig hebt. Er zijn dingen nodig die je op kunt eten: de ingrediënten, en dingen als apparaten en klein keukengerei: de benodigdheden. Vraag de kinderen: "Wat hebben we allemaal nodig om appelmoes te maken? Wat moeten we allemaal pakken en klaarleggen?" Bekijk alles wat klaargezet is met de kinderen en laat ze bij elkaar zetten wat echt handig en nodig is bij het maken van appelmoes.

Leg de focus op de volledigheid van de opsommingen, door te vragen:

"Hebben we alle gereedschap? Hebben we alle ingrediënten?" Leg na het gesprek alles wat echt nodig is op een tafel. Laat de kinderen er een paar minuten naar kijken. Leg er daarna een doek overheen.

Fase 2: De schrijfpdracht

Geef iedere leerling een wit A4. Vraag hen het blad dubbel te vouwen, zodat er een receptboekje met vier pagina's ontstaat. Vertel de kinderen dat het doel is om hun eigen klasgenoten en ouders te *instrueren*: stap voor stap beschrijven wat de lezer moet doen. De dingen die je nodig hebt, staan bovenaan in een recept. Daarna staat wat je ermee moet doen: het stappenplan. Vandaag schrijven ze de benodigdheden op; het stappenplan komt in een volgende les.

Op de eerste bladzijde van het boekje schrijven ze de titel: Appelmoes maken. Op de tweede bladzijde schrijven ze bovenaan: "Wat heb je nodig om appelmoes te maken?"

Maak duo's en laat de kinderen eerst mondeling aan elkaar vertellen wat ze allemaal nodig hebben. Mondeling gaat voor schriftelijk. Ze mogen onder de doek kijken of voelen om te kijken of ze alles hebben. Het is heel belangrijk dat de opsomming van de ingrediënten volledig is: appels, suiker etc. Ook de opsomming van de gereedschappen die je nodig hebt om appelmoes te maken moet volledig zijn: zeef, mixer etc.

Vraag de kinderen om de ingrediënten en de benodigdheden op de tweede bladzijde te tekenen en op te schrijven en eventueel te nummeren. Vraag om ieder ingrediënt op een nieuwe regel te schrijven, net als in de voorbeeldrecepten.

NB: in deze les spreken we steeds over 'ingrediënten en benodigdheden'. Het kan geen kwaad om deze woorden te gebruiken, zodat de begrippen toegevoegd worden aan de receptieve woordenschat van de kinderen in groep 3. Ons advies is wel om de begrippen niet op te laten schrijven; het zijn te moeilijke woorden in groep 3 om zelf te schrijven.

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Laat leerlingen elkaar helpen. Vorm duo's, zodat de kinderen steeds kunnen terugvallen op een maatje (*peer*) bij het maken van de ingrediëntenlijst. Laat ze met elkaar bespreken of ze alles hebben. Spreek af dat ze eerst hulp vragen aan hun maatje en pas daarna aan de leerkracht. Loop rond om te observeren hoe ze het schrijven aanpakken en om vragen te stellen die hen verder helpen. De kinderen mogen de ingrediënten en benodigdheden eerst tekenen; daarna schrijven zij de woorden erbij, indien mogelijk. Het gaat om de inhoud, dus kinderen mogen schrijven in hun eigen spelling (de vorm). Als kinderen vragen hebben over de spelling, zeg dan dat dat nu niet belangrijk is. Als woorden niet goed te lezen zijn, kun je hier op een later moment aandacht aan besteden.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Laat de kinderen in nieuwe duo's elkaars lijstjes bekijken en bespreken: is de opsomming volledig? Op basis van het commentaar dat ze geven en krijgen kunnen ze hun eigen opsomming aanvullen. Als alle duo's klaar zijn, gaan de kinderen in een kring zitten. In het midden van de kring liggen de ingrediënten en benodigdheden onder een doek. Haal de doek weg en laat alle kinderen controleren of de getekende en zelfgeschreven lijst met benodigdheden compleet is. Besluit met de conclusie dat als je iets vergeet, de lezer geen goede appelmoes kan maken.

NB: na de kring mogen de kinderen hun lijstjes nog aanvullen.

Herhaal kort hoe een recept eruitziet. Er is een opsomming van wat je allemaal nodig hebt en een beschrijving van hoe je het moet maken. In de volgende les gaan ze aan de slag met het stappenplan.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Het voorblad en de tweede pagina van een zelf gevouwen boekje van vier pagina's waarin je kunt zien hoe je appelmoes maakt is nu af: er staat een titel en een lijst met woorden en tekeningen van de ingrediënten en benodigdheden.

6.5 Schrijfo opdracht 5: Hoe maak je appelmoes?

Focus van instructie

In deze les leren leerlingen:

- dat je met stappen beschrijft wat je achtereenvolgens moet doen bij een recept;
- dat de stappen in de goede volgorde moeten staan.

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfo opdracht: eerst, dan

Vertel dat de kinderen vandaag verder gaan met hun recept.

Herhaal dat er na de lijst met ingrediënten en benodigdheden een stappenplan volgt. Wat doe je eerst? Wat doe je daarna? Dit zijn verschillende stappen. Als je appelmoes gaat maken, dan is het belangrijk dat je geen stappen overslaat.

Geef een verkeerd voorbeeld:

Doe je eerst het warmteplaatje aan, dan de pan erop, dan de appels erin en ga je dan pas schillen? Nee! Laat de kinderen in groepjes mondeling met elkaar de verschillende stappen in de juiste volgorde bespreken.

Fase 2: De schrijfo opdracht: eerst, dan (eerst klassikaal, dan individueel)

Deel de receptboekjes uit (A4). Op de tweede bladzijde zijn de ingrediënten en benodigdheden (**Wat heb je nodig**) getekend en geschreven. Op de derde bladzijde schrijven ze nu: **Wat moet je allemaal doen?** Vertel dat je dat zo duidelijk en volledig mogelijk moet opschrijven, zodat de lezer het begrijpt en kan uitvoeren. Leg uit dat je de lezer op deze manier *instrueert* en het daarom een *instructietekst* heet.

Laat de kinderen in duo's eerst mondeling bedenken welke stappen ze gaan beschrijven en in welke volgorde. Vertel dat ze het vervolg van hun recept gaan schrijven en tekenen. Ze doen dit voor hun ouders (publiek). Ze moeten ervoor zorgen dat alle stappen die echt nodig zijn, erin staan. Wijs de kinderen erop om iedere stap op een nieuwe regel te zetten. Geef de tip om de stappen te nummeren, zodat de volgorde duidelijk is. Laat ze daarnaast controleren of alle spullen uit de lijstjes op bladzijde 2 erin staan: de materialen en ingrediënten die je nodig hebt om appelmoes te maken.

Zet de opdracht kort op het bord:

Schrijf op wat je achtereenvolgens moet doen om appelmoes te maken.

Maak bij iedere stap een kleine tekening.

Zet cijfers bij de stappen in de goede volgorde (1-2-3-4-5...)

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Bied hulp aan de leerlingen die dat nodig hebben: help hen om te bedenken welke stappen je moet zetten en hoe je ze nummert. Laat nogmaals een recept zien en laat eventueel een filmpje zien op YouTube, zodat ze de stappen echt uitgevoerd zien. Schrijf moeilijke woorden voor, help hen hardop denkend verwoorden wat ze willen schrijven en focus op het nummeren van de stappen op telkens een nieuwe regel.

Kinderen kunnen ook elkaar heel goed helpen, door precies (alsof) te doen wat er in de stappen staat. Klopt het? Ontbreekt er een stap? Dit kunnen ze samen bespreken en aanvullen. Juist omdat de ander het recept moet kunnen uitvoeren, is het samen schrijven van een recept een mooie introductie van het leren schrijven met peer response.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Als alle leerlingen klaar zijn, vertel je wat je zo hier en daar gezien en gelezen hebt. Als het mogelijk is, is het leuk om het recept ter plekke echt uit te proberen!

Bespreek klassikaal of de lijstjes in het recept volledig zijn (spullen en ingrediënten). Daarna voer je precies per stap uit wat er in het recept staat. Dat is de focus van deze les geweest: eerst doe je..., daarna. Al doende kunnen de leerlingen samen tot de conclusie komen of dit wel of niet gelukt is.

Geef hun ook de tijd om hun eigen recept aan te vullen als ze iets vergeten zijn. Zo leren de kinderen dat je teksten kunt herschrijven. Dat mag straks op de achterkant (vierde bladzijde) worden aangevuld. Leg uit dat een goede tekst bijna nooit in een keer kan worden geschreven.

Fase 5: Publiceren van de teksten

De kinderen nemen de receptenboekjes mee naar huis, waar hun ouders of opvoeders met het recept de appelmoes kunnen maken. Ze mogen zelf niet vertellen hoe het moet, want dan weten ze niet of hun eigen instructietekst duidelijk genoeg is geschreven!

Tip: plan een week later een moment in, waarop je terugblijkt op de ervaringen thuis: lukte het de ouders of opvoeders om lekkere appelmoes te maken met dit recept? Bespreek dit in groepjes of klassikaal.

6.6 Schrijfopdracht 6: hoe maak je een heksenmaaltijd?

In deze les maken de leerlingen zelf een fantasie-recept voor elkaar: ze gaan in groepjes een recept voor een heksenmaaltijd bedenken, maken en vervolgens opschrijven. Daarna voert een ander groepje het uit en wordt er peer response gegeven. In deze les wordt herhaald wat ze in de vorige lessen gedaan en geleerd hebben, maar de volgorde is andersom: eerst maken ze een heksenmaaltijd, daarna schrijven ze hiervoor een recept en vervolgens voert een ander groepje dit recept uit. De les is de laatste van een serie van drie lessen over instructieteksten bij het thema 'aan tafel'.

Focus van instructie

In deze les passen de leerlingen toe dat:

- je volledig moet zijn bij de opsomming van ingrediënten en benodigdheden van een recept (wat heb je allemaal nodig);
- je bij een recept alle stappen in een goede volgorde moet beschrijven (eerst doe je, daarna... en nummeren).

Fase 1: Oriëntatie op de schrijfopdracht

Kies als inleiding een verhaal over Halloween, spoken, heksen, fantasie, magische toverdranken, of zoek geschikte voorbeelden in de kinderliteratuur. Vertel de kinderen dat ze een fantasie-recept gaan maken voor elkaar, dat niet echt eetbaar of drinkbaar is. De leerlingen mogen daarvoor spullen in en om de school zoeken en gebruiken. Leg uit hoe, waar en wat. Geef aan dat er daarnaast in de klas materialen aanwezig zijn die ze kunnen gebruiken, zoals pannen, borden, bestek, servetjes, bekertjes en taartvormpjes. Vertel de kinderen dat ze in groepjes een onderdeel van een heksenmaaltijd gaan maken: soep, salade, hoofdgerecht, toetje en een drankje.

Maak vijf groepjes en verdeel de onderdelen van de maaltijd over de groepjes. Bespreek dat wat je ook maakt, het steeds gaat om de volgende drie elementen:

1. een lijst met ingrediënten en benodigdheden, waarbij je volledig moet zijn (wat heb ik allemaal nodig?);
2. de verschillende stappen die uitgevoerd moeten worden;
3. de volgorde waarin je die stappen zet (eerst, dan, daarna en nummeren van de stappen).

Geef de groepjes nu de opdracht om mondeling met elkaar een recept te bedenken: wat gaan we maken, wat hebben we daarvoor nodig, hoe gaan we het maken? Laat ze dit uitproberen en eventueel bijstellen.

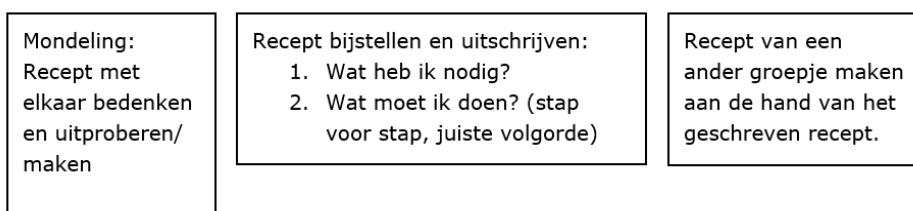
Fase 2: De schrijfofdracht

Als ieder groepje zijn recept heeft uitgeprobeerd, geef je de schrijfofdracht om het zelfbedachte recept op te schrijven en te tekenen (per groepje). Deel net als bij het appelmoesrecept A4'tjes uit, waar de leerlingen een receptenboekje van vouwen.

Geef de volgende aanwijzingen:

- Schrijf de titel op de voorpagina: het onderdeel dat je maakt met je groepje (salade, soep, hoofdgerecht, toetje, drankjes). De kinderen mogen hier per groepje een eigen titel voor bedenken.
- Op bladzijde 1 staat wat je allemaal nodig hebt ('Je hebt nodig').
- Op bladzijde 2 staat hoe je het moet maken: de stappen in de juiste volgorde ('Hoe maak je het?').

Zet eventueel dit schema op het (digi)bord, ondersteund met afbeeldingen:

Fase 3: Hulp tijdens het schrijven

Bied hulp aan de groepjes die vastlopen.

Laat het recept eerst zelf met elkaar bedenken, vervolgens de spullen ervoor verzamelen en de maaltijd maken, daarna mondeling verwoorden wat ze gaan schrijven en dan pas opschrijven en tekenen.

Wijs de groepjes op de stappen op het bord, help ze met taakverdeling, help ze met schrijven: schrijf woorden voor, wijs op volledigheid en het opschrijven per stap.

Stel controlevragen:

- Zijn jullie niets vergeten? (blz.1: wat heb ik allemaal nodig?)

- Weten de lezers van je recept wat ze eerst moeten doen en wat daarna komt? Staan de nummertjes en stappen in de goede volgorde? (blz.2)

Laat de groepen die snel zijn een toverspreuk bedenken die erbij hoort.

Fase 4: Bespreken van de teksten

Als alle groepjes klaar zijn, krijgt ieder groepje het recept van een ander groepje. Ieder groepje gaat aan de slag: recept lezen, met elkaar bespreken wat de benodigdheden en ingrediënten zijn, dit bij elkaar zoeken, de stappen uitvoeren. De kinderen moeten hiervoor ook goed samenwerken en de taken verdelen.

De groepjes lopen rond en bekijken elkaars werk en mogen aan hand van de reflectievragen commentaar geven.

Reflectievragen aan de schrijvers:

Zijn jullie tevreden over de recepten?

Dachten jullie ook dat het er zo uit zou zien?

Welk stukje wil je eigenlijk anders hebben?

Wil je tips van de lezers hoe je dat zou kunnen aanpakken?

Reflectievragen aan de lezers:

Welk stukje van het recept vond je gemakkelijk om te begrijpen?

Welk stukje vond je moeilijker? Hoe kwam dat?

Heb je tips voor de schrijvers?

Focus bij het gesprek op volledigheid van ingrediënten en de volgorde van de stappen.

Op basis van dit groepsgesprek kunnen kinderen hun tekst/tekening nog aanvullen.

Fase 5: Publiceren van de teksten

Verzamel alle recepten van de groepjes en maak er een receptenboek van. Voeg de foto's van de verschillende gangen toe.

Literatuur

Bouwman, A. en Bakker, M. (2019). *Vloeiend van groep 2 naar groep 3*. Huizen: Pica.

Calkins, L. e.a. (2013). *Units of Study in Opinion, information and narrative writing*. Kindergarten Sampler. Heinemann.

Hoogeveen, M. (1993). *Schrijven leren: Een leergang schrijven van teksten in de basisschool*. Enschede: SLO.

Hoogeveen, M. (2012). Schrijven met peer response en instructie in genrekennis. [proefschrift] Universiteit Twente.

Hoogeveen, M. (2020). *Leerlijn schrijven met peer response en instructie in genrekennis: Docentenhandleiding bij de lessenserie voor de groepen 4-8, 2e dr.* Enschede: SLO.

Koeven, E. van en Smits, A. (2020). *Rijke Taal. Taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Amsterdam: Boom.

Bijlage 1: Format voor het ontwerpen en beschrijven van schrijfactiviteiten in de onderbouw

1. Geef kort aan in welke context de schrijfactiviteit plaatsvindt:
2. Beschrijf kort wat het doel is van de schrijfactiviteit/tekst:
3. Beschrijf de volgende aspecten van de schrijfactiviteit: onderwerp, functie/tekstsoort, schrijfoopdracht (waarom, wat, voor wie), publicatie (voor wie en hoe)?
4. Beschrijf de verschillende fasen van de (schrijf)activiteit:

Fase 1: Oriëntatie

Fase 2: Schrijfoopdracht

Fase 3: Hulp bij het schrijven

Fase 4: Bespreken van de teksten

Fase 5: Publiceren van de teksten

Bijlage 2: Voorbeelduitwerking fasenmodel voor groep 1-2

Om kinderen al in de onderbouw vertrouwd te maken met het schrijven van teksten, is het belangrijk om het schrijven zoveel mogelijk functioneel te laten zijn. Dit betekent dat er een zo levensecht mogelijke context wordt gecreëerd. Dit gebeurt door thema's en onderwerpen te kiezen die aanspreken, het doel van het schrijven te benoemen, teksten te lezen en erop te reageren en ze daadwerkelijk te publiceren. In deze voorbeelduitwerking is gekozen voor de context van een groentewinkel die in de klas gemaakt wordt. Deze winkel levert een mooie context voor functioneel schrijven. De kinderen gaan boodschappen doen en dan is een boodschappenlijstje voor het winkelen erg handig. Kinderen komen in aanraking met de documenterende functie van schrijven: je legt iets vast voor jezelf of voor een ander, om het niet te vergeten.

1. Oriëntatie op de schrijfactiviteit: praten over schrijven

Het doel van het schrijven wordt duidelijk in een gesprek tussen leerkracht en de leerlingen, dat aan het schrijven voorafgaat. De tekstsoort kan verkend worden door de ervaringen van kinderen ermee los te maken: de kinderen kunnen vertellen of ze wel eens boodschappenlijstjes gezien hebben, hoe die eruitzagen, of hun vader of moeder zulke lijstjes maakt etc. Het gesprek wordt langzaam geleid naar de functie/het doel ervan. Het praten voor het schrijven dient ook het doel van stofvinding: wat ga je schrijven? Om te weten wat er op de lijstjes moet komen staan, moeten de leerlingen gaan nadenken en praten over wat ze willen kopen of wat er gekocht moet worden door degene die met hun lijstjes gaan winkelen: Wat is er allemaal te koop in een groentewinkel? Welke groenten en fruitsoorten vinden ze lekker? Tijdens dit gesprek krijgen ze ideeën voor wat er gekocht kan worden.

2. Schrijfopdracht

De kinderen krijgen de schrijfopdracht: we gaan een boodschappenlijstje maken voor een ander kind dat boodschappen gaat doen. We doen dit door te tekenen, stempelen, schrijven, plaatjes te plakken. Belangrijk is dat ze weten waarom er een boodschappenlijstje gemaakt wordt: degene die boodschappen gaat doen, moet weten en onthouden wat je nodig hebt. Bijvoorbeeld: er moeten twee dingen gekocht worden: één soort fruit en één soort groente. Ook moet erop staan hoeveel. Geef duidelijk aan wie het briefje moet kunnen begrijpen: een groepje kinderen dat ermee gaat koken, of de leerkracht die boodschappen nodig heeft. Maak ook duidelijk waar het lijstje aan moet voldoen: er moeten twee dingen op het lijstje staan, er moet op staan hoeveel er gekocht moet

worden en het lijstje moet duidelijk zijn voor degene die boodschappen gaat of gaan doen. Als ze terugkomen uit de winkel, wordt er gekeken of er gekocht is wat op het lijstje staat.

3. Hulp tijdens het schrijven

Kinderen kunnen samenwerken, of de leerkracht begeleidt een klein groepje kinderen. Er wordt gekozen hoe de tekst eruit gaat zien: tekeningen? Plaatjes? Uitgeknippte woordjes, stempelwoorden, woorden bij de tekeningetjes?

4. Bespreken en herschrijven van de teksten

Het is belangrijk dat er over de teksten gepraat wordt, nadat de kinderen er boodschappen mee hebben gedaan. Hoe vonden ze het om lijstjes te maken? Waren de lijstjes duidelijk, hebben ze gekocht wat ze van plan waren? We spreken nog niet van reflecteren in deze groepen, maar over praten over wat je gemaakt hebt. Het bespreken kan op verschillende manieren: klassikaal, in kleine groepjes, of een op een. Besprekingen met jonge kinderen duren niet lang. Het gaat erom dat ze even stilstaan bij wat ze geschreven hebben en vertrouwd raken met het feit dat iets wat je schrijft gelezen wordt, dat het schrijven van een tekst een doel heeft. Misschien willen de leerlingen nog iets aanvullen op de lijstjes. Dit kan, dan maken ze meteen kennis met dat je teksten altijd kunt veranderen om ze beter te maken.

5. Publiceren van de teksten

Het is van groot belang dat geschreven teksten ook echt gelezen worden door de doelgroep. Dat is niet alleen de leraar, maar ook klasgenoten, leerlingen uit andere klassen, of ouders. Publicatie van de teksten is een essentiële voorwaarde voor goed schrijfonderwijs. Het motiveert leerlingen om goed na te denken over hun tekst, voordat ze gaan schrijven. Een schrijfportfolio (map waarin teksten verzameld worden) is ook een uitstekende mogelijkheid tot publicatie. Het maakt het op termijn mogelijk om schrijfontwikkeling te zien en leerlingen zijn vaak erg trots op een mooie map met hun teksten die ze aan anderen kunnen laten zien en lezen.

Het boodschappen doen met de lijstjes is een vorm van publicatie: de teksten worden gebruikt. De boodschappenlijstjes kunnen opgenomen worden in de schrijfmappen als de kinderen hiervoor kiezen.

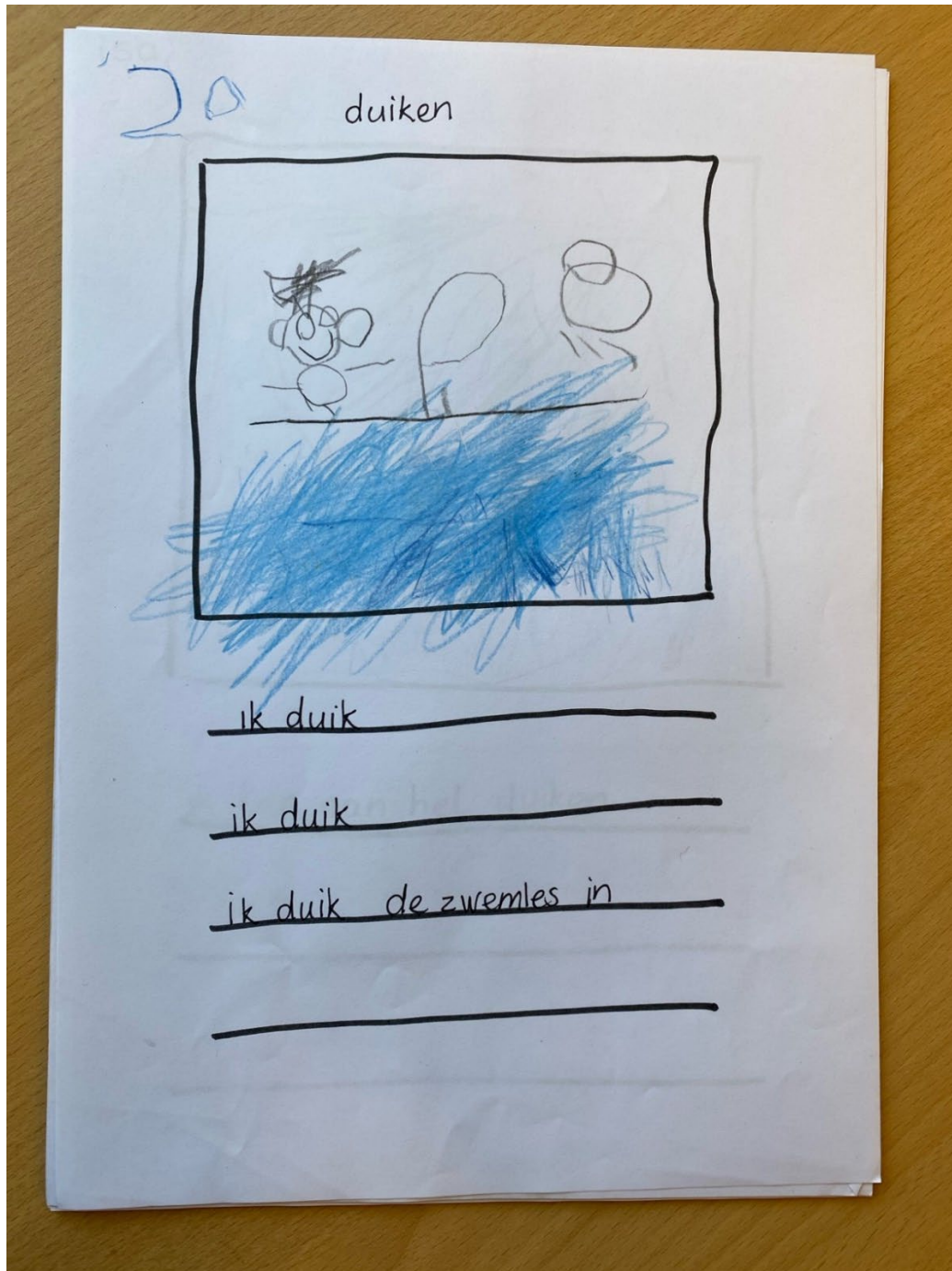
Om te zorgen dat de schrijfmappen iets meer bevatten dan de tekeningen en tekstjes, zijn er de volgende opties:

- De leerkracht schrijft opmerkingen op gele stickers die bij de tekst geplakt worden.

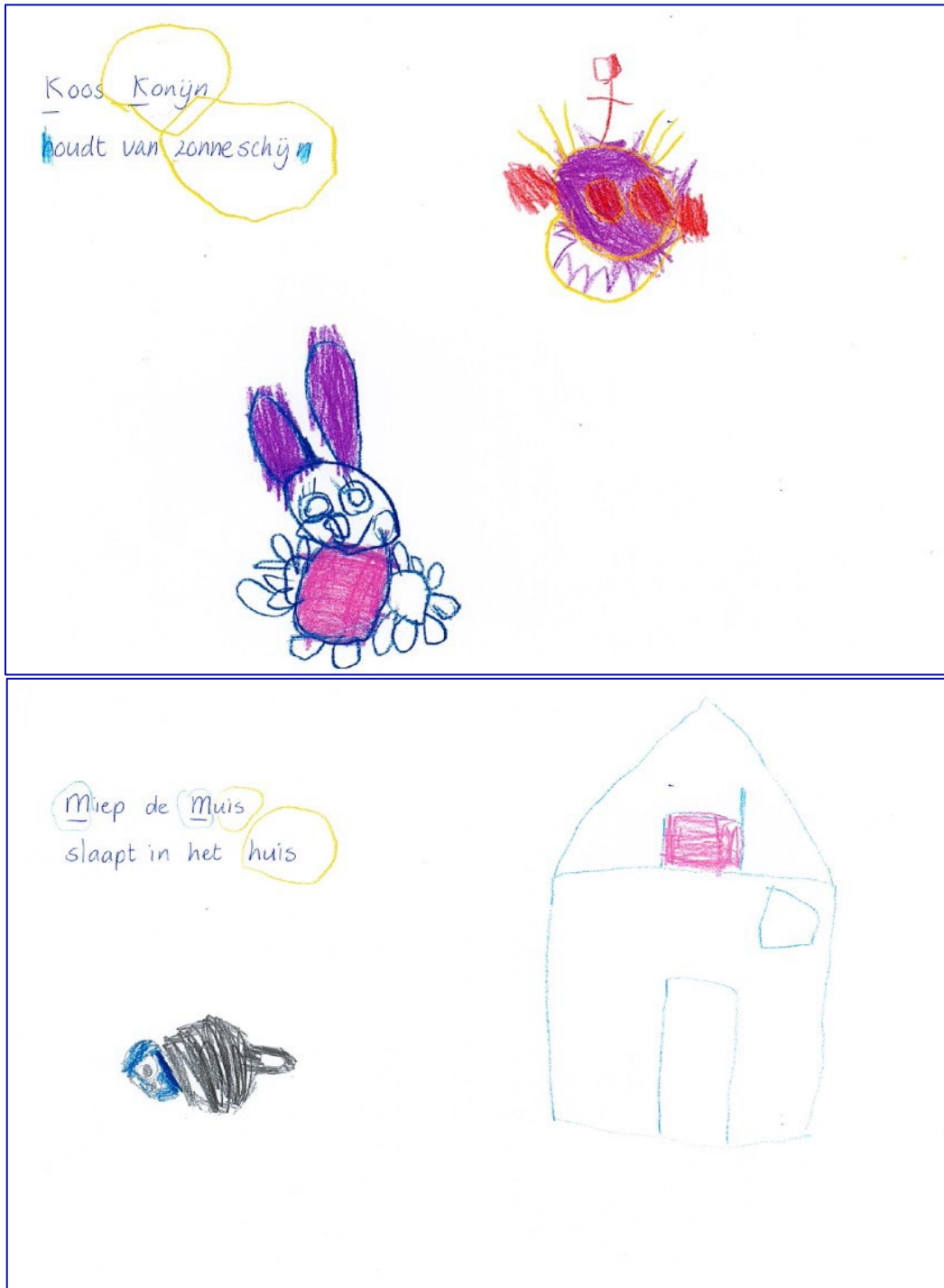
- De leerkracht maakt af en toe een heel kort verslagje van een van de besprekingen die hebben plaatsgevonden bij een activiteit. Bijvoorbeeld: "Lucie heeft een mooi boodschappenlijstje gemaakt: alles stond erop en je kon goed zien/lezen wat er gekocht moest worden". Of iets over het proces: "Lucie heeft de woorden eerst op een oefenblaadje geschreven, voordat ze het bij de plaatjes schreef".
- De kinderen mogen zelf een paar woorden op gekleurde briefjes schrijven. Bijvoorbeeld "Mijn lijstje was goed, want alles stond erop".

Deze activiteiten zijn een mooie opmaat naar uitgebreidere proces- en productportfolio's in de hogere leerjaren waarvoor leerlingen zelf (reflectie)tekstjes leren schrijven.

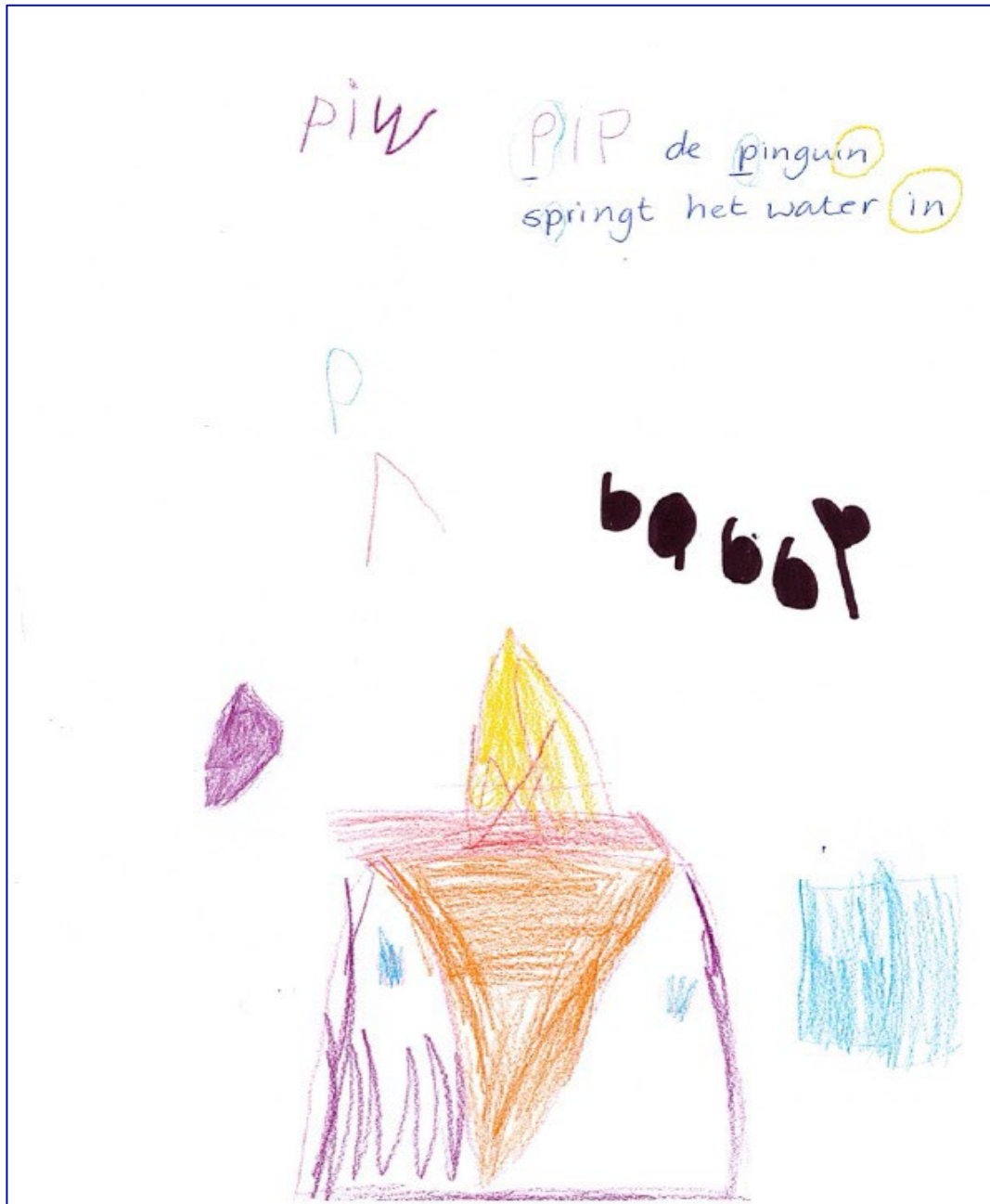
Bijlage 3: Leerlingmateriaal

Voorbeeld van gedicht over zwemactie (les 4, groep 1-2)
Leerling uit groep 1-2, BS. Dr. Landman in Helvoirt

Voorbeeld van een gedicht met beginrijm en woordrijm (les 6, groep 1-2)
Leerling uit groep 1-2, BS. De Regenboog in Schijndel

Voorbeeld van een gedicht met beginrijm en woordrijm (les 6, groep 1-2)
Leerling uit groep 1-2, BS. De Regenboog in Schijndel

Voorbeeld van een zelfbedacht sprookjesfiguur (les 1, groep 3)
Leerling uit groep 3, Parcivalschool in Arnhem

Naam Lizette Meijer

Werkblad 1
Sprookjesboek

Er was eens ~~een koning~~ en een
koningin die vandaag
gingen trouwen.

slo/ Lezen schrijven met een response
Tekst: _____
Illustratie: _____
SLO, 2024

Wat wilde hij of zij doen?

maar dering was kwijt konen!!!!
de koning en de koningin waaren ver
drietig wat nu?

De oplossing

ze gingen heeeeee! goet
zoeken en de koning zat nog te huren
maar de koningin troke een bij
gezicht jeeeee! he ben hem
en ze leefden dan nog en gelukes

Voorbeeld van een sprookjesboek (les 1-3, groep 3)
Leerling uit groep 3, Vrije school Amersfoort

Heks merel

Werkblad 4

/ Heksenmaaltijd

Toetje

HEKSEN TOETJE

slo/

Leren schrijven met peer response
Tekst: _____
Illustratie: _____
SLO 2024

5. 20
ei en brol
eur it m<10
kieb eipr&k
d&ch <100
baek
piter&k
kr&st

Voorbeeld van een receptenboek (les 6, groep 3)
Leerling uit groep 3, Vrije school Amersfoort

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)